

Burak TAKMER*

Stadiasmus Patarensis için Parerga (2) Sidyma I. Yeni Yazıtlarla Birlikte Yerleşim Tarihçesi

Abstract. The contribution introduces six inscriptions, from a total of fourteen new inscriptions, providing information concerning the history of the city, its territory, prominent citizens who obtained Roman citizenship and the funerary architecture that is peculiar to this city. Before the author introduces these inscriptions, he provides the following four items: (I) urban topography and the monuments on surface, (II) the history of the settlement, (III) the Roman citizens before the *Constitutio Antoniniana* and (IV) the territory of the city. Accordingly, there is the Hellenistic-Classical fortification wall, the theatre, *agora*, a Doric-style *stoa*, which Ti. Claudius Epagathos, the freedman and personal physician of the Emperor Claudius, and his son Ti. Claudius Livianus dedicated to the emperor, a *sebasteion* dedicated to θεοι σωτηρες Σεβαστοι during the governorship of Quintus Veranius, the first governor of the province. In Sidyma, furthermore there are about one hundred funerary constructions of diverse typologies, built in different periods from 5th century BC to the 5th century AD. The earliest remains of the city date from the Classical Period. Further evidence indicating the existence of the city in the Classical Period comes from the tribute lists of 425/4 BC of the Athenian-Delian League, mentioning the name of Sidyma. The Classical fortification walls must have been strengthened by the 3rd century BC, during the Galatian invasions. Sidyma was one of the eighteen cities with the right to mint coins in the 2nd century BC. The city, at the same time, in addition to the rich funerary architecture and the rise of its citizens to obtaining the highest posts in the Lycian League from the establishment of the province, experienced its most prosperous age between the 1st and 3rd centuries AD, as the existence of citizens with a consular career indicates. Sidyma may have played a role in the civil strife which prepared the ground for the annexation of Lycia in AD 43, and in consequence experienced this prosperity. The remains of 5 churches-chapels and the fort on the uppermost part of the acropolis indicate the settlement continued into the Byzantine Period. After this, the author introduces the first inscription which concerns the history of the city and which bears the title Divus Augustus. This inscription shows Sidyma participated with the other Lycian cities in expressing its loyalty to Augustus and to associate the city with the new world order. The second inscription in which Plotina Augusta was honoured must have been raised in 117 when Traianus was understood to visit Lycia with his wife on their return from the Parthian campaign. The third is a funerary inscription that records Hoplon from Kalaba(t)ia, a harbour settlement connected by road in the reign of Claudius to Sidyma, built this tomb-monument for himself and for his family. The fourth inscription carries evidence of the educational establishments of the city (*paidonomia* and *gymnasiarkhia*), while the fifth inscription mentions an association (*collegium*) founded by the middle class (*plebs media*) to strengthen their social status against the upper class (*honestiores*) of the city. The sixth inscription records the presence of a graveyard which contained the family burials of the Claudii and the Caristanii. In addition, this inscription importantly documents a unique example of a temple-tomb from Sidyma which contained a sarcophagus in the *cella*.

Keywords: Lycia, Sidyma, Kalaba(t)ia, inscriptions, Augustus, *collegium*.

---

* Yrd. Doç. Dr. Burak Takmer, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Kampüs TR – 07058 Antalya (buraktakmer@akdeniz.edu.tr).

2006 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle Stadiasmus Patarensis çerçevesinde Sidyma¹ (modern Dodurga) ve civarında yürütülen yüzey araştırmalarında on dört yeni yazıt bulunmuştur. Böylece yetmiş sekizi kent içinden², üç tanesi Bel'den (TAM II 244-246) ve yedi tanesi liman yerleşimi Kalab(t)ia'dan³ (Sancaklık) olmak üzere daha önceden yayımlı seksen sekiz yazıtlı birlikte kent ve teritoryumundan ele geçen yazıt sayısı toplam yüz ikiye ulaşmaktadır. Yüzey araştırması sırasında söz konusu yazıtlardan elli biri yeniden görülmüş; diğerlerinin ise zamanın yıkıcı tahribatına yenik düşükleri tespit edilmiştir. Bu makalede yeni yazıtlar içinde kentin siyasi ve sosyal tarihine, teritoryumuna, Roma vatandaşlık hakkı elde etmiş önde gelen yurttaşlarına ve kentin özgün mezar mimarisine dair bilgiler veren altısı ele alınacaktır. Kentin *buleantai* veya *demotai* zümrelerine dâhil olmakla birlikte, Roma vatandaşı olmayan sakinlerinin onur ve mezar yazıtlarını içeren diğer sekiz yazıt ise kent demografyasıyla birlikte derginin bir sonraki sayısında yayımlanacaktır.

I. Topografya ve Anıtlar

Sidyma Batı Lykia'da, Ksanthos'un kuşuçu mu yak. 14 km kuzeybatısında, Telmessos'un ise yak. 24 km güneyinde yer almaktadır (bak. harita). Yerleşim alanı yak. 600 m rakıma sahip bir dağ çanağına yayılmış olup kuzey, güney ve batısı yüksek tepelerle kuşatılmış; bunlardan kuzeybatıda yükselen 820 m rakımlı tepe *akropolis*⁴ işlevini görmüştür (res. 1)⁵. Kent Karadere Vadisi'ni takip eden ve 19,25 km (104 *stadia* = 13 *mp*) uzunluğunda bir güzergâhla Ksanthos üzerinden Lykia'nın ana ulaşım sistemine bağlanmaktadır⁶. Vadinin girişinde yer alan Özlen'de biri $\Xi\alpha\nu\theta\iota\omega\nu \eta \mu\eta\tau\rho\acute{o}\pi\omicron\lambda\iota\varsigma$ tarafından *tetrarkhai* onuruna dikilen (İS 293-305), diğerinde ise sadece [$\Xi\alpha\nu\theta\iota\omega\nu \eta$] $\mu\eta\tau\rho\acute{o}\pi\omicron\lambda\iota\varsigma$ ifadesinin korunduğu iki miltaşı⁷ yolun takip ettiği güzergâhın yanında Ksanthos ile Sidyma arasındaki sınıra da ışık tutuyor olmalıdır. Kente doğu istikametinden giren yol, yerleşim düzlüğüne ulaşmak için 200 m yüksekliğe ulaşan kaya duvarındaki bir yarığı zikzaklarla tırmandıktan sonra *nekropolis*'in⁸ içinden geçmektedir. Sidyma *nekropolis*'inin yüzü aşkın mezar yapısı zengin mimarisi kadar tipolojik çeşitliliğiyle de ilgi

¹ Kent adı İS 12. yüzyılda yazan Georgios Kedrenos (Comp. Hist. I, 603) ve *notitiae episcopatum*'un bazı bölümlerinde (Darrouzès, *Notitiae episcopatum*, 7, 332, 9, 214, 10, 262) Sydema formunda karşımıza çıkar. Bununla birlikte kent adının geçtiği epigrafik veriler ve daha erken dönemlere ait edebi kaynaklar (Plin. nat. 5, 100; 5, 131; Ptol. 5, 3, 3; Steph. Byz. s. v. Σίδυμα; Epiphan. *adv. haer.* 3, 300) ile *notitiae episcopatum*'un diğer kısımları (1, 256; 2, 318; 3, 368; 4, 273; 10, 267; 13, 266) doğru formun Sidyma olduğunu göstermektedir.

Sidyma hakkında genel olarak bak. Fellows, *Discoveries 152-157*, 406-408; Fellows, *Travels and Research 329-332*; Spratt – Forbes, *Travels in Lycia 17-21*; Benndorf – Niemann, *Reisen 57-83*; TAM II, s. 60-90; W. Ruge, *RE II A2*, 1923, 2239-2240 s. v. Sidyma; Bean, *Lycian Turkey 78-81*; Bean 1979, 837-838 s. v. Sidyma; Frézouls 1985, 453-457; Dardaine – Frézouls 1985, 211-217; Dardaine – Longepierre 1985, 219-232; Frézouls – Morant 1985, 233-243; Schweyer 1996, 26-28; M. Zimmermann, *DNP 11*, 2001, 523 s. v. Sidyma; Hellenkemper – Hild, *Lykien und Pamphylien 845-847 s. v. Sidyma*; Şahin – Adak, *Stadiasmus 128*; Şahin 2009a, 101-112.

² TAM II 174-243; Bean, *Lycian Turkey 81* [edisyon için bak. Long, *Twelve Gods 122-123 no. 48* [= SEG 37 (1987) 1228]; Frézouls – Morant 1985, 233-243 no. 1-7.

³ TAM II 249-255. Kalabatia için ayrıca bak. a.böl. III ve yeni yazıt no. 3.

⁴ Bizans Kalesinin taçlandırdığı *akropolis* tepesinde daha erken döneme ait duvar izleri için bak. Wurster 1975, 194; Wurster 1980, 32; krş. Hellenkemper – Hild, *Lykien und Pamphylien 847 s. v. Sidyma*.

⁵ Kent topografyası için bak. Benndorf – Niemann, *Reisen 57-61*; TAM II, s. 60-61; Dardaine – Frézouls 1985, 211-217.

⁶ Şahin – Adak, *Stadiasmus Str. 2: ἀπὸ Ἐάν[θου εἰς Σίδυμα στ]ᾶδια ρδ'.*

⁷ Petersen – Luschan, *Reisen 62 no. 121a*; TAM II 257-258; IGR III 606; French, *RRMAM 304 no. 852*.

⁸ Dardaine – Frézouls 1985, 212-213; Mezar anıtları için bak. Dardaine – Longepierre 1985, 219-232; Cormack, *Temple Tombs 96-100*; Cormack, *Space of Death 302-306*.

çekicidir. İÖ 5. - İS 5. yüzyıl arasında yaklaşık bin yıllık zaman dilimine yayılan mezarları ana kayaya dikey veya yatay düzlemde açılan mezarlar (I) ile inşa mezarlar (II) şeklinde iki ana gruba ayırmak mümkündür. Dikey düzlemde ana kayaya açılan mezarları kendi içinde cephesiz, basit mezar odaları (I.1), geleneksel Lykia mimarisi (I.2) ve Yunan mimarisi cepheli (I.3) olmak üzere üç alt grupta sınıflandırmak mümkünken; ana kayanın yatay düzlemde kullanıldığı mezarlar (I.4), teknesi anakayaya açılmış lahitlerdir. İnşa mezarlar da (II.1) dikili mezar taşı, (II.2) podyumlu lahitler, (II.3) monolit çatılı tapınak-mezarlar ve (II.4) *heroon*'lar şeklinde sınıflandırılabilir⁹.

Ksanthos Vadisi'nden kente ulaşımı sağlayan yolun zikzaklarla tırmandığı kaya yarığının batısında, dikey düzlemdeki kaya mezarlarının ilk alt grubunu oluşturan, altmışın üzerinde güvercin yuvası tipinde (I.1) kaya mezarı bulunmaktadır¹⁰ (res. 3). Geleneksel Lykia mimarisi cepheli kaya mezarları (I.2) için daha önceden belgelenmiş ve biri yarım bırakılmış, iki mezara¹¹ (no. 5 ve 13) yüzey araştırmalarımız sırasında bir yenisi eklenmiştir¹² (res. 4). Yunan mimarisi cepheli kaya mezarına (I.3) dair iki örnekse, yerleşim alanının doğusunda, dikili mezar taşının (no. 41) yakınındadır. Bu iki kaya mezarı Roma Dönemi kullanımına işaret eden yazıtlara sahiptir (TAM II 209, 210). Teknesi anakayaya açılan lahitlerin (I.4) kapakları semerdam formu (no. 12) veya üçgen alınlıklı (no. 26) olabilmektedir. Semerdam formu geleneksel Lykia mimarisini, üçgen alınlık ise Yunan etkisini yansıtmaktadır. Kent kapısının yakınındaki 10 numaralı mezar ile yerleşim alanının güneybatısındaki izole konumuyla dikkat çeken 6 numaralı lahitlerin tekneleri, açıldıkları kayanın yapısından ötürü kısmen örülmek zorunda kalmıştır.

İnşa mezarların ilk alt grubuna giren dikili mezar taşının tek örneği (II.1) yerleşim düzlüğünün doğu girişinde durmaktadır (no. 41¹³, res. 2). İnşa mezarların ikinci alt grubunu ise doğal veya yapay podyumlar üzerinde duran lahitler (II.2) oluşturmaktadır¹⁴. Doğal bir podyum üzerinde duran lahite dair bir örnek kentin güneydoğusunda (no. 1) görülebilmektedir. Yazıtı (TAM II 229) ve geleneksel Lykia mimarisini yansıtan semer biçimli kapağı erken bir tarihe işaret etmektedir¹⁵. Basamak formu yapay podyum örneklerinde söz konusu podyum, girişi genellikle kısa, nadiren uzun kenarlardan birinde bulunan *hyposorion* şeklinde düzenlenmiştir. İnşa mezarların üçüncü alt grubu ise tapınak-mezarlardan (II.3) oluşmaktadır. Bunları, Lykia kaya mezarlarına öykünmeyle açıklanabilecek monolit çatıları ve *cella* içinde genellikle lahit bulundurmamaları gibi ortak özellikleriyle “yerel bir tip” olarak sınıflandırmak mümkündür.

⁹ Krş. Dardaine – Longepierre 1985, 219; Cormack, Space of Death 302.

¹⁰ Bean, Lycian Turkey 79; Dardaine – Frézouls 1985, 212; Dardaine – Longepierre 1985, 221 (pl. III, 3).

¹¹ Dardaine – Longepierre 1985, 220-221 Fig. 3, pl. III, 1-2.

¹² Schweyer (1996, 26-28) kentte Klasik Dönem'e ait üç adet kaya mezarı bulunduğunu not etmekle birlikte bunları detaylı olarak tanıtmamaktadır.

¹³ Zahle, Harpyiemonumentet 21-22 no. 6; Bean, Lycian Turkey 79 ve pl. 35; Deltour-Levie, piliers funéraires 181-182 ve dn. 30; Dardaine-Longepierre 1985, 222 ve Fig. 5; Schweyer 1996, 26 dn. 109. (Burada kullanılan mezar numaraları Dardaine-Frézouls 1985, Fig. 2'deki numaralandırmaya göre verilmiştir).

¹⁴ Yüzeyde görülebilen lahitlerden sadece biri (no. 23) podyum üzerinde durmamaktadır; krş. Dardaine-Frézouls 1985, 222-224 dn. 14.

¹⁵ Krş. Dardaine-Frézouls 1985, 224.

Harita 1: Ksanthos Vadisi kentleri ve yol güzergâhları (Şahin-Adak, Stadiasmus harita 3'ten).

Res.1: Nekropolis'in doğusundan yerleşim düzlüğünün kuzeybatısında yükselen akropolis tepesine bakış.

Res. 2: Dikili mezar taşı.

Res. 3: Güvercin yuvası tipinde kaya mezarları.

Res. 4: Yeni tespit edilen kaya mezarı.

Res. 5: Hellenistik sur duvarı ve kent kapısı.

Res. 6: Poligonol duvar örgüsü.

Res. 7: Tiyatronun oturma sıraları.

Res. 8: *Akropolis* kalesi.

Res. 9: *Akropolis*'te Hellenistik Dönem duvarı.

Cella içinde lahit bulunan tekil örnek şimdiye kadar sadece kent liman yerleşimi Kalaba(τ)tia'dan (Sancaklı Limanı) bilinmekteydi¹⁶. Yazıtı aşağıda yayınlanan (yeni yazıtlar no. 6) Ti. Cl. Onesimos'un mezarı¹⁷ *cella* içinde lahit bulunan tapınak-mezarlar için kent içindeki tekil örnektir. *Cella* tek katlı olabildiği gibi, üç katıyla kule-mezar izlenimi uyandıran örnekler de (no. 17, 32 ve 40¹⁸) bulunmaktadır. *Cella*'nın her bir katı Sidyma'ya özgü bir şekilde σηκός olarak adlandırılmakta¹⁹ ve bu durum Sidyma mezarlarının özgün karakteriyle örtüşmektedir²⁰. Söz konusu özgünlük geleneksel formların İmparatorluk Dönemi mezar mimarisine senteziyle açıklanabilir²¹.

İS 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen 17 nolu mezardaki²² çatı bloğunun alt yüzüne yirmi beş adet kare kutucuk işlenmiş; bunlardan merkezdeki dokuz kutucuğun sekizinde farklı saç stillerine sahip kadın ve erkek başları, geri kalanlarda ise, çiçek desenleri betimlenmiştir. Tapınak-mezarların monolit bloktan oluşan çatıları kimi zaman üçgen alınlıklı da olabilmektedir. Üçgen çatılı mezarlardan birinin alınlığına (no. 36²³) insan başı²³ kabartması işlenmiştir. Bu mimari bezek ve kabartmalar sade ve stilize bir teknik kullanan yerel bir atölyenin varlığını düşündürmektedir²⁴.

Mezar mimarisinde Dor düzeninin kullanıldığı tekil örnek olması ve kent planı içindeki konumuyla tapınak-mezar formunun ilgi çeken bir diğer örneği de İmparator kültü başrahibesi Flavia Nanne'nin²⁵ (bak. a.böl. III) mezarıdır (no. 15)²⁶. Ksanthos'taki Vespasianus Takı ile büyük bir benzerlik gösteren Dor düzeninin kullanılmış olması ve mezar sahibiyle babasının *nomen gentilicium*'u mezar için İS 1. yüzyılın sonlarına doğru bir tarihlemeyi olanaklı kılmaktadır²⁷. Bu veri Flavia Nanne'yi bilinen en erken imparator kültü baş rahibelerinden biri kılması açısından önemlidir. Mezarın önemli diğer bir özelliği de '*sepulcrum intramuranum*' olarak tanımlanabilecek şekilde kent Claudius Dönemi'nde kamusal yapılarla yeniden organize edilen yerleşim sahasında kalmasıdır. Bu durum eyaletin en seçkin memuriyeti olan İmparator kültü başrahibeliğine kadar yükselen (ἀρχιερατεύσασαν τῶν Σεβαστῶν) ve gerek Lykia Birliği gerekse kent tarafından –bu kurumlara yaptığı büyük hayırlar dolayısıyla– en büyük onurlara layık görülen (τεμνηθεῖσαν ταῖς πρώταις τειμαῖς ὑπὸ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πόλεως καὶ ὑπὸ τῆς πόλεως] καὶ ταῖς δε[υτέραις]) Fl. Nanne'ye kendi anıtını kent en gör-

¹⁶ TAM II 249.

¹⁷ Ti. Cl. Onesimos'un mezarının çatı bloğu alınlığındaki yazıt daha önce yayımlıdır: bak. TAM II 216.

¹⁸ Mezar üst yapısı yıkılmış olmakla birlikte yazıtından *cella*'sının iki katlı olduğu anlaşılmaktadır: Frézouls – Morant 1985, 236-237 no. 4.

¹⁹ TAM II 207-208, 212, 215; Frézouls – Morant 1985, 236-238 no. 4; a. yeni yazıt no. 6. Bu sözcük Sidyma dışında sadece Lissai'da kullanılmıştır: TAM II 162.

²⁰ Kubinska, *Monuments funéraires* 114-115; krş. Cormack, *Temple Tombs* 99 dn. 19.

²¹ Cormack, *Temple Tombs* 99.

²² Mezarın ayrıntılı tanıtımı için bak. Dardaine – Frézouls 1985, 228; Cormack, *Temple Tombs* 96-97; Cormack, *Space of Death* 303-305 Fig. 201-203.

²³ E. Kalinka (TAM II, s. 77) bunun Medusa başı olabileceğini ileri sürmekle birlikte, S. H. Cormack [*Temple Tombs* 99] burada mezar sahibinin tasvir edildiği bir *apotheosis* sahnesinin söz konusu olabileceğini düşünmektedir.

²⁴ Krş. Cormack, *Temple Tombs* 99.

²⁵ TAM II 206. Yazıtta mezar sahibinin adı Φλαῦια Ναννη olarak geçmekle birlikte; (ν) yerine (μ) kullanımının baba adında (Φλάμιος Φαρμάκης) görülmesi doğru formun Flavia Nanne olması gerektiğini göstermektedir; krş. Zgusta, *Personennamen* 350 § 1013-16 dn. 47.

²⁶ Benndorf – Niemann, *Reisen* pl. XXII (sağ); Dardaine – Frézouls 1985, 216-217; Cormack, *Temple Tombs* 97-98 (Dor düzeninin kullanıldığı diğer örnekleri için bak. 97 dn. 17; krş. Coulton 1982, 45-56); Cormack, *Space of Death* 302-303.

²⁷ Berns, *Grabbauten* 254-255 no. 37A1.

kemli yerine yapma izni verilmiş olmasıyla açıklanabilir²⁸. Anadolu kentlerinde yönetici ve hayırhahların benzer şekilde *gymnasion* veya *agora*'ya defnedildikleri örnekler iyi bilinmektedir²⁹. Üstelik Hadrianus tarafından kent merkezine gömü yapanlarla buna izin veren yöneticiler için *fiscus*'a ödenmek üzere 40 *altın denaria* (*quadraginta aureorum*) ceza ödenmesi ve gömü alanının kamulaştırılarak cenazenin bir başka yere taşınması yönünde bir ferman (*rescriptum*)³⁰ bulunmasına rağmen Fl. Nanne'nin mezarı bu uygulamanın dışında tutulmuştur³¹.

Sidyma'daki mezar tipolojisinin son alt grubunu *heroon*'lar (II.4) oluşturmaktadır. S. Dardaine ve D. Longepierre bunları diğer tapınak-mezarlardan yatay düzlemlerinin dikey düzlemlerine oranla daha geniş olmasıyla ayırt etmektedir. Bu kategorideki mezarlar diğerleri gibi iki katlı olmakla birlikte, bu şekilde sınıflandırılmalarını sağlayacak temel özellikleri, ön cephelerinde gömü alanına girişi sağlayan basamaklara sahip olmalarıdır. Adı geçen yazarlar bu belirlemeler uyarınca Fl. Nanne'nin mezarını (no. 15) bu tür basamaklı bir girişe sahip olmadığı için *heroon* sınıflandırmasına dâhil etmemekte; sadece 30 ve 31 nolu mezarları *heroon* olarak tanımlamaktadırlar³².

Modern yerleşimin kalıntılara verdiği büyük tahribat ve arkeolojik bir kazının olmayışı nedeniyle kent planını³³ çıkarmak ve yerleşimin yayılım alanını tespit etmek mümkün değildir. Bununla birlikte *akropolis*'in doğu yamacında Helenistik sur duvarı doğukuzeydoğu-batıgüneybatı istikametinde 350 m boyunca takip edilebilmektedir (res. 5). *Akropolis*'e de geçit veren kent kapısı, iki katlı olduğuna dair ipucu sunan bir kuleyle savunulmaktadır³⁴. Sur duvarının doğu devamı, Ksanthos'un Dynastik Dönem surunu çağrıştıran poligonal örgüye sahiptir (res. 6)³⁵. Duvarın takip edilen kısmının kuzey bitiminde küçük bir tiyatroya ait olabilecek altı oturma sırası korunmuştur³⁶ (res. 7).

Tiyatronun oturduğu yamacın dibindeki düzlükte Roma Dönemi kent merkezi yer almaktadır. Burada bir *agora*³⁷, İmparator Claudius'un azatlısı ve kişisel doktoru olan (ἀπελευθερος ιατρος ἀκκῆσοος) Ti. Claudius Epagathos ile oğlu Ti. Claudius Livianus'un imparatora ithaf ettikleri, Dor düzeninde bir *stoa*³⁸ ve bölgenin ilk valisi Quintus Veranius zamanında θεοῖς σωτήρησι Σεβαστοῖς ithafı bir

²⁸ Anadolu'da kentin yerleşim sahasına yapılmış diğer defin örnekleri için bak. Coulton 1982, 58. n. 31; krş. Dardaine – Frézouls 1985, 216 dn. 26.

²⁹ Delorme, Gymnasion 340-342; Martin, Agora grecque 197-201; Robert 1966, 420-423; krş. Dardaine – Frézouls 1985, 216 dn. 24.

³⁰ Dig. 47, 12, 3, 5: Divus Hadrianus rescripto poenam statuit quadraginta aureorum in eos qui in civitate sepe liunt, quam fisco inferri iussit, et in magistratus eadem qui passi sunt, et locum publicari iussit et corpus transferri. Quid tamen, si lex municipalis permittat in civitate sepeliri? Post rescripta principalia an ab hoc discessum sit, videbimus, quia generalia sunt rescripta et oportet imperialia statuta suam vim optinere et in omni loco valere.

³¹ Krş. Dardaine – Frézouls 1985, 216 dn. 23; İmparatorluk Dönemi'nde bu yöndeki imtiyazlar için bak. Robert 1966, 420-421.

³² Dardaine – Longepierre 1985, 230-231; Cormack, Space of Death 305-306.

³³ Benndorf – Niemann, Reisen 58 Fig. 40; Dardaine – Frézouls 1985, Fig. 2.

³⁴ Kuleyle berkitilmiş savunma sistemin detayları için bak. Dardaine – Frézouls 1985, 213; krş. Wurster 1975, 194 ve Abb. 2, 11; Wurster 1976, 50; Bean, Lycian Turkey 79 pl. 37; Wurster 1980, 32; Marksteiner, Limyra 108-109 ve Fig. 94, Abb. 177.

³⁵ Bean, Lycian Turkey 79; Dardaine – Frézouls 1985, 214.

³⁶ Fellows, Discoveries 155-156; Bean, Lycian Turkey 80; Wurster 1980, 32; Dardaine – Frézouls 1985, 214 pl. 5-7; Sear, Roman Theatres 378.

³⁷ Fellows, Discoveries 156; Dardaine – Frézouls 1985, 214.

³⁸ TAM II 178. Plan için bak. Benndorf – Niemann, Reisen 61 Fig. 41; krş. Coulton 1982, 56; Dardaine – Frézouls 1985, 214. Bu iki zat aynı zamanda imparatorun heykelinin *agora*'da dikilmesini vakfetmişlerdir: TAM II 184.

*sebasteion*³⁹ bulunmaktadır. Her iki yapı büyük olasılıkla ortak amaçlı ve eşzamanlı bir projeye ait gözükmektedir⁴⁰. Bununla birlikte *sebasteion*'un finansörü yazıtta anılmamıştır. Kentin diğer resmi binaları arasında *sebasteion*'un doğu arkasında, varlığını iki yazıt (TAM II 193 ve 201) sayesinde bildiğimiz *balanei-on*⁴¹/*gymnasion* kompleksi⁴², *stoa*'nın 30 m kuzeybatısında, içinde kentin *buleutai* ve *demotai* listesini içeren yazıtın (TAM II 176) devşirme malzeme olarak kullanıldığı, işlevi kesin olarak belirlenememekle birlikte resmi bir bina olduğu söylenebilecek, büyük bir dörtgen yapı⁴³ sayılabilir. Kentte tapınım gördüğü bilinen kültlere⁴⁴ –özellikle kentin baş tanrıları Artemis ve Apollon'un kehanet ocağına (ιερέα και προφήτην τῶν προηγετῶν θεῶν Ἀρτέμιδος και Ἀπόλλωνος)– karşın yerleşim alanında *sebasteion* dışında bir tapınağa işaret eden kalıntı yok denecek kadar azdır. *Stadion*'a dair de ne arkeolojik ne de epigrafik veri bulunmaktadır.

Kent adının İS 12. yüzyıla kadar geçtiği episkopos listelerinin⁴⁵ yanında biri vezinli olmak üzere iki Hıristiyanlık Dönemi mezar yazıtı⁴⁶; beş kilise/şapel kalıntısı⁴⁷, *agora* ile sur duvarı arasında takip edilebilen, moloz taşlardan örülmüş, kemerli veya kimi zaman kör kemerli duvarlarla *akropolis* tepesindeki kale (bak. y.dn. 4) Sidyma'da yerleşimin Bizans Dönemi'ne kadar kesintisiz devam ettiğini göstermektedir: 1) Kent kapısından 30 m kuzeydoğuda, apsisi doğuya bakan büyük bir kilise (H); 2) bundan yak. 100 m doğuda, tiyatronun yak. 40 m güneybatısında, apsisi doğuya bakan küçük bir şapel (I); 3) Fl. Nanne'nin mezarının (no. 15) hemen kuzeyinde, özellikle apsis duvarı kaydadeğer bir yüksekliğe kadar korunmuş olan kilise (E); 4) *agora*'nın 300 m doğusunda, apsis duvarında Artemis ve Apollon'a duayı içeren bir yazıtlı⁴⁸ bloğun devşirme malzeme olarak kullanıldığı, üç apsisli kilise (K); 5) dekoratif tavana sahip mezarın (no.17) yakınında yer alan ve kapı üst eşliğinde bir mezar yazıtı (TAM II 219) bulunan, küçük bir şapel. Ayrıca kentteki en büyük mezar yapısı olan

³⁹ TAM II 177. Rekonstrüksiyon için bak. Benndorf – Niemann, Reisen 61 Fig. 42 (buna göre tapınak dört adet Dor düzeninde sütuna sahip bir *templum prostylon*'dur); krş. TAM II, s. 61-62; Anabolu, Roma Tapınakları res. 66-72b; Bean, Lycian Turkey 80; Coulton 1982, 56 dn. 15; Dardaine – Frézouls 1985, 214-215 ve dn. 14; Price, Roman Imperial Cult 263; Pohl, Kaiserzeitliche Tempel 217 ve Abb. 3,3 ve 20; Wörrle 2007, 89 dn. 26-27.

⁴⁰ Krş. Barresi, Asia Minore 510.

⁴¹ Krş. Bean, Lycian Turkey 81; Wurster 1980, 32; Dardaine – Frézouls 1985, 215 dn. 15-16; Farrington, Roman Baths 160-161; Balland, Inscriptions 194 dn. 153.

⁴² TAM II 201 str. 1-2'deki εἰς τὸ γυμνάσιον καὶ βαλανεῖον ifadesi burada bir *balaneion-gymnasion* kompleksinin söz konusu olduğunu düşündürmektedir; krş. Balland, Inscriptions 191 dn. 123. Bunun dışında M. Aur. Khryision quae et Nemeso'nun γυμνασιαρχία τῶν νέων görevini üstlendiği sırada yurttaşlara bedava hamam imkânı tanınması (TAM II 189 str. 10) bu iki yapının iç içe olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Yazıtta geçen λοῦσις ifadesinin bu şekilde anlaşılması gerektiğine dair krş. Drew-Bear 1972, 208-209. Kentte *paidonomia* ve *gymnasiarkhia* mercileri için bak. a. yeni yazıt no. 4.

⁴³ Dardaine – Frézouls 1985, 215 dn. 17 (Fig. 2'de L).

⁴⁴ Apollon (TAM II 174, 188; krş. Frei 1990, 1756-1757); Artemis (TAM II 174, 178, 188, 214, 205; Frei 1990, 1747, 1769-1770); Hekate (TAM II 188-190, 200; Frei 1990, 1796; Kraus, Hekate 53 dn. 254); Dionysos (TAM II 201; Frei 1990, 1784); Zeus Helios Sarapis (TAM II 182; Frei 1990, 1841; Magie 1953, 177, 186).

⁴⁵ Darrouzès, Notitiae 1, 256; 2, 318; 3, 368; 4, 273; 7, 332; 9, 214; 10, 262; 10, 267; 13, 266. Bunun dışında Sidyma episkoposları 359 yılında Seleukeia (Mansi, Sacrorum III 321 B; Schultze, Kleinasien II 206, 209) 681 ve 692 yıllarında Konstantinopolis (Mansi, Sacrorum XI 629 A, 1000 E; Ohme, Konzil von 692, 294; PMBZ 8643) ve 787 yılındaki Nikaia (Mansi, Sacrorum XII 998 B; XIII 148 A; Darrouzès 1975, 44; PMBZ 5530) konsillerinde yer almışlardır; krş. Hellenkemper – Hild, Lykien und Pamphylien 846 s. v. Sidyma.

⁴⁶ TAM II 204 (= Merkelbach – Stauber, Steinepigramme no. 17/08/99); TAM II 219.

⁴⁷ Dardaine – Frézouls 1985, 217; Hellenkemper – Hild, Lykien und Pamphylien 846-847 s. v. Sidyma.

⁴⁸ TAM II 205; Merkelbach – Stauber, Steinepigramme 33-34 no. 17/08/02.

heroon (no. 31) Erken Bizans Dönemi'nde üzeri kubbe çatıyla örtülerek küçük bir şapele dönüştürülmüş gözükmektedir⁴⁹.

Sonuç olarak, arkeolojik kalıntılar ışığında Sidyma'nın, Klasik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar kesintisiz iskân gördüğü, poligonal duvar örgüsünün işaret ettiği gibi Klasik Dönem'e kadar geri giden kent tahkimatının Helenistik Dönem'de sağlamlaştırıldığı (bak. a.böl. II) ve görece küçük ve gösterişsiz bir kent olmakla birlikte bu dönemde Lykia Birliği'nin sikke basma hakkına sahip onsekiz kentinden biri olduğu söylenebilir. Zengin mezar mimarisinin de gösterdiği gibi Sidyma en parlak çağını Roma Dönemi'nde yaşamıştır. Ayrıca kentin bölgenin eyaletleştirilme sürecinde de önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır (bak. a.böl. II). Nitekim Claudius'un azatlı hekimi Ti. Claudius Epagathos ile oğlu Ti. Claudius Livianus büyük ihtimalle kentte imparator kültürünün kurulmasıyla görevlendirilmiş; bunlar tarafından ayrıca bir *stoa* inşa ettirilmiştir. Bunun dışında eyaletin ilk valisi Quintus Veranius zamanında θεοὶ σωτήρες Σεβαστοὶ'a adanmış bir *sebasteion* yaptırılmıştır. Başka bir ifadeyle, Claudius Dönemi'nde kent merkezi görkemli yapılarla yeniden düzenlenmiştir. Bu durum aşağıda tartışılacağı üzere kentin eyaletleşme sürecinde oynadığı rolle bağlantılı gözükmektedir.

II. Yerleşim Tarihçesi

İÖ II. binyıl Anadolu dillerinden kalıt *toponym*⁵⁰ oldukça eski bir yerleşime işaret eder⁵¹. Nitekim İS 2. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta⁵² Ksanthos Vadisi kentleri arasında, kökeni çok eskilere dayanan akrabalık (str. 15-16: τὴν πρὸς ὑμᾶς καὶ Πιναρεῖς γενεαλ[ογίαν]) dile getirilmektedir. Buna göre Tremiles ile Ogyges kızı Praksidike'nin üç oğlundan Tloos ve Pinalos kendi isimlerine izafeten Tlos ve Pinara kentlerini kurmuşlarken, diğer oğul Kragos ise Ksanthos Vadisi'ni kuşatan dağ silsileleri için genel bir adlandırma olarak kullanılan Kragos'a⁵³ adını vermiştir. Sidyma ise Kragos kızı Khelidon ile Tloos'un oğulları olan Sidymos tarafından kurulmuştur⁵⁴. Hitit belgelerinde Lukka yerleşimleri arasında Tlos (Hit. Talawa⁵⁵, Lyk. Tlawa) ve Pinara'nın (Hit. Pina(li)⁵⁶, Lyk. Pinale) dışında Batı Lykia kentleri Ksanthos (Hit. Arinna/Awarna⁵⁷, Lyk. Arinna), Patara

⁴⁹ Hellenkemper – Hild, Lykien und Pamphylien 846 s. v. Sidyma.

⁵⁰ Zgusta, Ortsnamen 566 § 1213.

⁵¹ Keen, Dynastic Lycia 217.

⁵² TAM II 174; ayrıca bak. Chanotis, Historie und Historiker 75-85 T 19; Curty, Parentés légendaires 195-200 no. 80; Jones, Kinship Diplomacy 114-115, 144-150; Merkelbach 2000, 115-125; Merkelbach – Stauber, Steinepigramme 26-33 no. 17/08/01; Raimond 2002, 120-122. Stadiasmus Patarensis'e göre Balbura-Kibyra arasındaki güzergâhın (STR. 24: ἀπὸ Βαλβ[ούρω]ν εἰς Κιβύραν διὰ Τριμιλιν[ίδω]ν στάδια ρλς') toprakları içinden geçmek zorunda olduğu ve Lykia'luların soy atası Tremiles'in ismine izafeten Trimilinda adını taşıyan yerleşim için bak. Şahin – Adak, Stadiasmus 171-172 ve dn. 373; krş. Le Roy et al. 2007, 155-156.

⁵³ Lykia'yı üç dağ silsilesi kuzeybatıdan başlayarak bir at nalı gibi kuşatmaktadır. Bunlar sırasıyla Boncuk Dağları, Akdağlar ve Beydağları'dır. Stadiasmus Patarensis'in verdiği bilgiler ışığında bölgenin bu üç önemli dağının Antik Dönem'de taşıdıkları adlar kesin olarak saptanabilmektedir. Buna göre Antik Dönem'de Boncuk Dağları Antikragos, Akdağlar Kragos ve Beydağları da Masikytos olarak adlandırılmaktaydı. Lykia'nın orografyası için genel olarak bak. Takmer 2002, 33-51; Şahin – Adak, Stadiasmus 97-101.

⁵⁴ TAM II 174 str. C9-11 (= Merkelbach – Stauber, Steinepigramme no. 17/08/01 str. 57-59): ἐν δὲ Σιδύμοις κτίσματοι Σιδύμου | υἱοῦ Τλώου καὶ Χελειδόνοιο τῆς | Κράγου κτλ.; krş. Steph. Byz. s. v. Σιδύμα.

⁵⁵ Del Monte – Tischler, Ortsnamen (I) s. v. Talawa; Hawkins, Sacred Pool 49; Zgusta, Ortsnamen 623 § 1345-1.

⁵⁶ Del Monte – Tischler, Ortsnamen (I) s. v. Pina; Poetto, Yalburt 26-27; Hawkins, Sacred Pool 49; Hawkins 1998, 29; Zgusta, Ortsnamen 494-495 § 1062.

⁵⁷ Del Monte – Tischler, Ortsnamen (I) s. v. Arina I; Ortsnamen (II) s. v. Awarna; Zgusta, Ortsnamen 98 § 97-1; Poetto, Yalburt 26-27; krş. Hawkins, Sacred Pool 49; Hawkins 1998, 29; Keen, Dynastic Lycia 57.

(Hit. ^{HURSAG}Patar⁵⁸, Lyk. Pttara), Telmessos (Hit. Kuwalapašša⁵⁹, Lyk. Telebehi), Hinduwa⁶⁰ (Kandyba, Lyk. Xákni), Kuwa-latarna⁶¹ (Telandros) ve (Ar)Tymnessos/Tymena'nın (Hit. Tamina⁶², Lyk. Tuminehi⁶³) adının geçiyor olması⁶⁴, her ne kadar bu bölgeden şimdiye kadar yeterince arkeolojik malzame ele geçmemiş olsa da⁶⁵, Ksanthos Vadisi'nin İÖ II. binyılda yoğun iskân gördüğünü düşündürmektedir. Bu durum, *toponym*'ün eskiliğinin dışında bu yönde başkaca veri bulunmasa da Sidyma'nın İÖ II. binyılda iskân edilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Bununla birlikte kente dair en erken veri Sidyma yakınındaki (H)[i]era'nın ([I]ερά παρά [Σι]δυμέας) Attika-Delos Birliği'ne ödeyeceği vergi tutarını gösteren, İÖ 425/4 yılına ait kayıttır⁶⁶. Hiera'nın lokalizasyonu için Periplus maris magni'nin Pydnai ile Kalaba(t)ia limanları arasında gösterdiği Hiera Akra'nın⁶⁷ batısındaki dağlık alanda konumlanan ve en azından İmparatorluk Dönemi'nde Sidyma'nın teritoryumunda yer alan Bel'deki⁶⁸ ören yeri kabul edilebilir gözükmetedir⁶⁹. *Nekropolis*'in doğu girişinde duran bir dikili mezar taşı; surun doğu devamında, Ksanthos'un Dinastik Dönem surunu çağrıştıran poligonal örgü ve Lykia tipi üç kaya mezarı kent en geç bu dönemde iskân gördüğünü doğrulamaktadır⁷⁰. Ayrıca İS 2.-3. yüzyıla kadar korunan Μιθορόδτης (TAM II 238), Φαρνάκης (TAM II 202, 206), Ἀρσάμης (TAM II 176) gibi Pers şahıs adları Pers egemenliği altında geçen yaklaşık iki asırlık dönemin izlerini taşımaktadır⁷¹. Hatta bu isimleri taşıyan şahıslardan Fl. Pharnakes *arkhiereus* (bak. a.böl. III) iken Ἀρσάμης γ', Ἀρσάμης β' ve Ἀρσάμης Ἡλιοδώρου İS 186/187 yılında kurulan *gerusia*'nın *buleutikos*; Κάρπος Ἀρσάμου ise *demotikos* zümresinden üyeleri olmuşlardır⁷².

⁵⁸ Poetto, Yalburt 80'e göre; Hiyeroglif Patar, Yun. Πάταρα ve Lyk. Pttara ile aynı özelliğe sahiptir. Patar'a dair olarak gösterilmesine gelince, burada Hesykhios s. v. Παταρ(η)ίς· πόλις, καὶ ὄρος Λυκίας aktarımı göz önünde bulundurulmalıdır; krş. Hawkins, Sacred Pool 68-69.

⁵⁹ Carruba 1978, 167; Poetto, Yalburt 32; Zgusta, Ortsnamen 608-609 § 1314.

⁶⁰ Del Monte – Tischler, Ortsnamen (I) s. v. Hintuwa; Zgusta, Ortsnamen 223-224 § 428.

⁶¹ Hawkins, Sacred Pool 49, 69-70. Telandros ile eşlenmesi için bak. Carruba 1996, 32-33; krş. Keen, Dynastic Lycia 218 dn. 38.

⁶² Hawkins, Sacred Pool 29. Her ikisinin de Karia kentleri oldukları hakkında bak. Steph. Byz. s. v. Τύμνος ve Τυμνησός. Tymnos'un Datça yarımadasında lokalizasyonu için bak. Zgusta, Ortsnamen 642 § 1384-4.

⁶³ Tuminehi'nin Köybaşı'na lokalizasyonuna ve Yunanca karşılığının Τυμνησός veya Τύμνηα olup olamayacağına dair tartışmalar için bak. Borchhardt et al. 2003, 21-89; Schuler 2010, 81-85.

⁶⁴ Krş. Börker-Klähn 1994, 319; Keen, Dynastic Lycia 214-220; Takmer – Akdoğu Arca 2001-2002, 11-12.

⁶⁵ Krş. Schweyer 1996, 6-7.

⁶⁶ ATL I, no. A9 str. 153-154 (= IG I³ 71 col. II str. 153-154). Bu veri kente dair en erken aktarımın İÖ 1. yüzyılda yazan Aleksandros Polyhistor'a ait olduğunu belirten H. Hellenkemper – F. Hild [Lykien und Pamphylien 845 s. v. Sidyma] ve Schweyer'in (1996, 26) dikkatinden kaçmıştır.

⁶⁷ Periplus m. m. 249-251. Ayrıca bak. a.böl. IV.

⁶⁸ Yerleşim alanındaki iki kaya mezarı Klasik Dönem iskânına işaret etmektedir. Bunlar İmparatorluk Dönemi'nde kullanılmaya devam etmiştir; krş. Ormerod – Robinson 1914, 5. Mezar yazıtları ve yerleşim hakkında daha ayrıntılı bilgi için bak. a.böl. IV.

⁶⁹ ATL I, 492 s. v. [I]ερά παρά [Σι]δυμέας; ATL III, 23, 210 dn. 71; krş. Keen, Dynastic Lycia 121 dn. 77.

⁷⁰ Aksi görüş için krş. Wurster 1980, 32: "Eine Besiedlung in altlykischer Zeit lässt sich in Sidyma nicht nachweisen".

⁷¹ Krş. Bernard 1964, 209-212.

⁷² TAM II 176, sırasıyla str. a36, a52, b37.

Kentin İÖ 4. ve 3. yüzyıl tarihi hakkında yeterince veri bulunmamaktadır. Bununla birlikte İÖ 334 yılı kış mevsiminin başında, büyük ihtimalle Telmessos'lu kâhin Aristandros'un⁷³ girişimiyle barışçıl bir şekilde Telmessos üzerinden Lykia'ya⁷⁴ giren Aleksandros'un Ksanthos Vadisi'nde Ksanthos, Patara ve Pınara'yla birlikte teslim aldığı otuz *polismata*⁷⁵ arasında Sidyma da bulunmuş olmalıdır. Kentin İÖ 3. yüzyıldaki durumu için de bir öngöründe bulunmak mümkündür. Stephanos Byzantios'un aktardığı bir bilgiye göre⁷⁶ Tlos'luların İÖ 3. yüzyılın ortalarında gerçekleşen Galat akınlarına⁷⁷ karşı Ksanthos Vadisi'ni savunan Νεοπτόλεμος Κρέσσου için τρισσοὶ ἀδελφοί kutsal alanına bir heykel kaidesi dikmeleri kentin bu savunmada önemli bir rol oynadığını düşündürmektedir⁷⁸. Zira adı geçen τρισσοὶ ἀδελφοί⁷⁹, Sidyma'dan ele geçen ve yukarıda değinilen yazıtta Ksanthos Vadisi kentlerinin κτίσταί'ı olarak anılan Tloos, Kragos⁸⁰ ve Pinalos kardeşleri temsil ediyor olmalıdır. Eğer bu varsayımın doğruluğu kabul edilecek olursa poligonal örgüsüyle ilk aşamasının Klasik Dönem'e kadar geri gittiği kabul edilebilecek olan Helenistik kent surunun (bak. y.böl. I) bu sırada güçlendirildiği düşünülebilir. Her halükarda Aleksandros⁸¹, Antipatros⁸², Demetrios⁸³, Ptolemaios⁸⁴, Philetairos⁸⁵, Meleagros⁸⁶ ve Arsinoe⁸⁷ gibi kentin önde gelenlerinin taşıdığı şahıs isimleri İÖ 334'ten Apa-

⁷³ Philippos'un saray kâhini olan Aristandros, Olympias'ın gebeliğini ve doğacak çocuğun aslan benzeri bir yiğit olacağı kehanetini (Plut. Aleks. 2, 3-5) vermiş; ayrıca bütün sefer boyunca Aleksandros'un yanında kalmıştır: bak. Berve, Alexanderreich, 62-62 no. 117.

⁷⁴ Stark 1958, 107-108.

⁷⁵ Arr. an. 1, 24, 4.

⁷⁶ Steph. Byz. s. v. Ἀγρίαί·

εἰμὶ Νεοπτόλεμος Κρεσσού, τρισσῶν δ' ἐν' ἀδελφῶν
ἔστασαν Τλωεῖς, κῦδος ἐμὸν δόρατος·
οὔνεκεν ὧν Πισίδας καὶ Παίονας ἦδ' Ἀγριαῖνας
καὶ Γαλάτας τόσσους ἀντίασας στόρεσα.

Epigram için bak. Wilhelm, Akademieschriften, 321-325; Page, Greek Epigrams 448-449 no. CXLI; Robert 1983, 241-258; Billerbeck, Stephani Byzantii Ethnica s. v. Ἀγρίαί, 48-49.

⁷⁷ Schaaf 1972, 94-97; Wörrle 1975, 75; Bittel 1976, 245; Strobel 1991, 125-126; Kolb – Kupke, Lykien 23; Borchhardt 1991, 309-322; Stanzl 1993, 189; Behrwald, Lykischer Bund 73-74; Barbantani 2007, 20.

⁷⁸ Krş. Behrwald, Lykischer Bund 75.

⁷⁹ Panyassis tarafından aktarılan daha erken bir *genealogia*'da (Steph. Byz. s. v. Τρεμίλη) ise aralarına Ksanthos'un da eklendiği dört kardeşin anıldığını (τῆς δ' ὀλοοὶ παῖδες Τλωὸς Ξάνθος Πίναρός τε καὶ Κράγος) düşünmek hatalıdır. Zira metindeki Ξάνθος ifadesini kardeşlerden birinin adı olarak değil, ξανθός şeklinde sıfat olarak almak akla daha yatkındır. Nitekim Stephanos Byzantios eserinin bir başka yerinde Ksanthos'un Lykia değil, Mısır veya Girit kökenli olduğunu yazmaktadır (s. v. Ξάνθος· πόλις Λυκίας. ἐκλήθη δὲ ἀπὸ Ξάνθου Αἰγυπτίου ἢ Κρητὸς οἰκιστοῦ); krş. Huxley 1964, 30; Matthews, Panyassis Frg. 18k s. 101-102.

⁸⁰ Kragos'un Sidyma ile özdeş veya bunun önceki adı olabileceğine dair görüşler için bak. a.dn. 95.

⁸¹ Kentin İmparator kültü rahibi (TAM II 175) ve *gerusia*'nın *buleutikos* zümresinden üyesi Ἀλέξανδρος Λύσωνος (TAM II 176 str. a21); aynı zümreden üye (TAM II 176 str. a50) ve üyelerin babaları (TAM II 176 str. a40, 42, 46); yine *gerusia*'nın *demotikos* zümresinden bir başka üyesi (TAM II 176 str. b 10) ile mezar formundan ötürü kent seçkinleri arasında olduğu anlaşılan Ἀλέξανδρος Μενελάου (TAM II 214).

⁸² Sadece kentin değil Birlik'in önde gelenlerinden olan M. Aur. Antipatros (TAM II 200) ile kentte bir lahti bulunan Antipatros II (TAM II 220).

⁸³ Tanrıça Roma'nın Birlik rahibi M. Aur. Demetrios qui et Nikolaos (TAM II 223).

⁸⁴ *Arkhiatroi aliturgoi*: M. Aur. Ptolemaios qui et Aristodemos (TAM II 221) ve M. Aur. Ptolemaios qui et Aristoteles (TAM II 223-224).

⁸⁵ TAM II 242.

meia Anlaşması'na kadar Makedon egemenliği altında geçen yaklaşık bir buçuk asırlık bir sürecin Roma Dönemi'ne kadar korunmuş hatıralarıdır.

Sidyma İÖ 2. yüzyılda Lykia Birliği'nin sikke basma hakkına sahip on sekiz kentinden biri olmuştur⁸⁸. İÖ 2.-1. yüzyıllarda bu denli siyasi ve ekonomik bir güce sahip olan Sidyma aynı dönemde gelişmiş bir sosyo-kültürel yapıya da sahip olmuş gözükmektedir. Nitekim Menyllos adında Sidyma'lı bir heykeltıraşın İÖ 60'lı yıllarda Lindos'ta çalışıyor olması⁸⁹ kentte bir heykel atölyesinin bulunduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte kentin İÖ 1. yüzyılın önemli siyasi gelişmelerinde nasıl bir rol oynadığına dair ne epigrafik belgelerde ne de edebi kaynaklarda veri bulunmaktadır. Sadece Pinara'dan İÖ 1. yüzyılın ortalarına ait bir yazıtta adı geçmektedir⁹⁰. Burada tıpkı kendisinden yaklaşık iki asır sonra Opramoas'ın Lykia Birliği'nin *arkhiphylaks*'ı olarak yapacağı gibi⁹¹ bölgenin ödemesi gerekli vergiyi faizsiz bir şekilde kendi kesesinden ödeyen bir Pinara'lı Balbura, Lydai ve bazı Karia kentleriyle birlikte Sidymalılar tarafından da onurlandırılmaktadır.

Kentte ele geçen en erken epigrafik belge Augustus Dönemi'ne tarihlenirken⁹², kentten bahseden ilk antik yazar olan ve İÖ 1. yüzyılın ilk yarısında yazan Aleksandros Polyhistor, Sidyma'nın Lykia'da bir *polis* olduğunu dile getirmekten öte bilgi vermemektedir⁹³. Aynı yüzyılın sonlarında yazan Strabon, Antikragos ve Kragos dağlarını tasvir ettiği bölümde Sidyma'dan bahsetmez. Bunun yerine hakkında başka bir veri bulunmayan Kragos kentini anar⁹⁴. Bu durumu bazı bilim adamları Sidyma ile Kragos'un özdeş olabileceği şeklinde yorumlamaktadır⁹⁵. Kragos adında bir kentin var olduğu kabul edilecek olsa bile bu kenti, onunla aynı adı taşıyan Akdağlar silsilesinde aramak gerekir⁹⁶. Üstelik Plinius⁹⁷ da Sidyma'nın Kragos'un denize doğru uzantısı (*promunturium*) üzerinde yer aldığını

⁸⁶ Lykia için oldukça nadir olan bu ismin bölgeye Makedon egemenliği sırasında gelmiş olması gerektiği hakkında bak. Coulton et al. 1989, 51 dn. 99.

⁸⁷ *Consularis* sınıfından Ti Cl. Telemakhos ile Ti. Cl. Arsasis'in kızları Cl. Arsinoe quae et Telemakhis: TAM II 194. Bu aile hakkında ayrıca bak. a.böl. III.

⁸⁸ Sadece iki örneği ele geçen bu sikkelerin ön yüzünde Apollon başı, arka yüzünde ise lir ile ΛΥΚΙΩΝ ve ΣΙ le-jantları bulunmaktadır. Troxell, *Coinage* 44-45 (Period II, series 1 [İÖ 168-84/81]). Söz konusu sikkelerin Ksanthos'ta basılmış olabileceğine dair bak. Dardaine – Frézouls 1985, 211 dn. 2. Bu dönemde sikke basan 18 kent için bak. Troxell, *Coinage* 39 Table 2. Kent sayısı sonraki evrelerde sikke bastığı bilinen Arykanda (Period III) ve Telsemos'un (Period V) eklenmesiyle 20'ye ulaşmaktadır.

⁸⁹ Blinkenberg, Lindos no. 307, 310; ayrıca bak. Vollkommer, *Künstlerlexikon* 74 s. v. Menyllos aus Sidyma.

⁹⁰ TAM II 508: (str. 19-20: τ[ε]τριμημένον δὲ πρ[ι]ν καὶ ὑπὸ Σιδυμέων καὶ Βα[λ]βουρέ[ων καὶ Λυ]δατῶν καὶ Καλυνδίων καὶ ὑπὸ τῆς Καρίας προεῖσο[διάσαντα]); yazıt üzerine değerlendirmeler için bak. J. A. O. Larsen, *Tituli Asiae Minoris*, II, 508, CP 38, 1943, Part I: Introduction, Text, and Commentary 177-190; Part II: Discussion 246-255.

⁹¹ Kokkinia, Opramoas-Inschrift, II E 5-14.

⁹² TAM II 183; ikinci yazıt için bak. a. yeni yazıt no. 1.

⁹³ Aleksandros Polyhistor kentten bahseden en erken yazardır (FGrHist III A, 105 F 53); krş. Steph. Byz. s. v. Σιδυμα.

⁹⁴ Strab. 14, 3, 5.

⁹⁵ Benndorf – Niemann, *Reisen* 60; TAM II, s. 62. R. Behrwald [Lykischer Bund 74-75 dn. 240] Sidyma'daki yazıtta (TAM II. 174) Kragos'un *eponymos* bir *ktistes* olarak gözükmesine dayanarak bu olasılığı kabul edilebilir bulmakla birlikte, Sidyma *toponymi*'ünün varlığı sikkeler aracılığıyla belgelendiğinden (bak. y.dn. 88) Kragos adının bundan önceki bir zamanda Sidyma şeklinde değiştirilmiş olabileceğini düşünmektedir; krş. Schweyer 1996, 27-28 ve dn. 113.

⁹⁶ Şahin – Adak, *Stadiasmus* 128.

⁹⁷ Plin. nat. 5, 100: in monte Sidyma, promunturium Cragus ...

söyleyerek kentin Kragos ana kütleinde bulunmadığına işaret etmektedir⁹⁸. M. Aurelius Eukarpos kente bağlı olduğu, ama kentin uzağında olduğu anlaşılan arazilerini Kragos Dağı civarındaki araziler olarak⁹⁹ tanımlamaktadır. Ayrıca Ptolemaios'un Kragos Dağı etrafında saydığı ve aralarında Sidyma'nın da bulunduğu kentler (Pydnai, Symbra, Oktapolis, Komba, Sidyma, Pinara, Araksa, Tlos, Ksanthos)¹⁰⁰ göz önüne alınca Kragos'un, merkezi kütle Akdağ olmakla birlikte Ksanthos Vadisi civarındaki dağ sistemi için genel bir adlandırma olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır¹⁰¹.

Kentin politik tarihine dair bundan sonraki veri ise İÖ 1. yüzyılın son çeyreğine aittir. Sidyma'da ele geçen ve Augustus'un tanrı unvanını taşıdığı iki yazıt (bak. y.dn. 92), Augustus'a sadakatlerini yansıtmak ve kurulan yeni dünya düzenini selamlama yarışına girişen Lykia kentleri arasında Sidyma'nın da yer aldığını göstermektedir. Bölgenin İS 43 yılında eyaletleştirilmesine zemin hazırlayan iç savaş sürecinde de Sidyma önemli bir rol oynamış gözükmektedir¹⁰². Nitekim S. Şahin Stadiasmus Patarensis kapsamında hiçbir kara kentinin sahille bağlantısını sağlayacak bir yol güzergâhı verilmemişken, Sidyma ile limanı Kalaba(t)tia¹⁰³ arasındaki yol bağlantısına dikkat çekmektedir¹⁰⁴. Zira Lykia'da yol yapımının ana gerekçesini ülke çapındaki bir halk ayaklanmasını bastırmak üzere İmparator Claudius'un emriyle girişilen askeri bir operasyona dayandırmakta ve ilkin ayaklanmanın yoğunlaştığı bölgelere ulaşımın sağlanmış olması gerektiğini belirtmektedir¹⁰⁵. Buna göre S. Şahin, söz konusu ayaklanmayı bastırmak ve ülkeyi eyalet olarak organize etmek görevleriyle gönderilen Veranius'un mezar yazıtında onun ilk askeri icraatı olarak fethettiği belirtilen müstahkem kalenin (*castellum tr]acheotarum expugnatum delevit*)¹⁰⁶ lokalizasyonu için Sidyma *akropolis*'inde yer alan kaleyi önermektedir¹⁰⁷. Bu değerlendirmeler ışığında *akropolis*'te gözlemlenen yoğun tahribatın doğal olaylardan ziyade Veranius'un yürüttüğü askeri operasyonlara bağlı olarak gerçekleştiği kabul edilebilir gözükmetedir. Kaldı ki İmparatorluk Dönemi'ne ait bir iz bulunmaması *akropolis*'in bu dönem zarfında iskân görmediğine işaret etmektedir. Sonuç olarak Sidyma *akropolis*'i, bölgenin eyaletleştirilmesine yol açan isyanda Veranius'un operasyonlarına karşı isyancılar için önemli sığınak noktası olmuş gözükmetedir. Buna göre Veranius *akropolis*'te konuşlanan isyancıların karadan ve denizden kaçış yollarını kesmek ve kendi birlikleri için ikmal yollarını açık tutabilmek amacıyla Stadiasmus Patarensis'in ilk üç güzergâhını Patara-Ksanthos-Sidyma-Kalabatia arasında gerçekleştirmiştir. Sidyma bu sırada isyancıların elinde olduğundan Sidyma-Kalabatia yolu denizden başlanarak yapılmış olmalıdır¹⁰⁸.

⁹⁸ Sidyma'nın dışında Pinara (Strab. 14. 3, 5: ὑπόκειται δὲ τῷ Κράγῳ Πίναρα ἐν μεσογαίᾳ) ve Patara'nın (Petzl 2005, 35-36 (= Merkelbach – Stauber, Steinepigramme 42 no. 17/09/07: context Lycii terra beata Cragi) yayıldığı tepelerin Kragos olarak adlandırılması bu adın Ksanthos Vadisi'ni kuşatan bütün dağ sistemi için genel bir adlandırma olarak kullanıldığını göstermektedir; krş. Şahin – Adak, Stadiasmus 98 dn. 15a.

⁹⁹ TAM II 190: πάντα τὰ περὶ τὸν Κράγον γεγονότα αὐτοῦ χωρία.

¹⁰⁰ Ptol. 5, 3, 5.

¹⁰¹ Şahin – Adak, Stadiasmus 97-101, 128.

¹⁰² Arneai'da bulunmuş olan bir yazıt (TAM II 760c) isyanın sadece metropollerle sınırlı kalmayıp küçük kentlere de sıçradığını ve hatta bütün bölgeye yayıldığını göstermektedir; krş. Şahin – Adak, Stadiasmus 59, 201.

¹⁰³ Kalaba(t)tia için bak. a.böl. IV.

¹⁰⁴ Şahin 2009a, 103-104. Pinara-Perdikiai, Phellos-Antiphellos, Kyaneai-Aperlai, Myra-Andriake gibi önemli Lykia kentleri ile limanları arasındaki güzergâhların aksine, ne yerleşim yeri ve liman olarak ne de ekonomik açıdan önemi bulunan Kalaba(t)tia ile Sidyma arasındaki bağlantının anıtta yer alması gerçekten de dikkat çekicidir.

¹⁰⁵ Şahin 2009a, 102; krş. Şahin – Adak, Stadiasmus 16-20.

¹⁰⁶ CIL VI 41075 str. 3.

¹⁰⁷ Şahin 2009a, 105-106; Şahin – Adak, Stadiasmus 63-67.

¹⁰⁸ Şahin 2009a, 106.

İç savaşın bastırılmasının ardından Stadiasmus Patarensis Anıtı'nın yanı sıra bölgenin en önemli ulaşım güzergâhı olan sahil yolu üzerindeki Bonda Tepesi, Limyra ve Gagai'da¹⁰⁹ bulunan yazıtlar Lykia Birliği'nin¹¹⁰, Claudius'un tanrısal öngörüsüyle (θεία πρόνοια) tesis edilen yeni düzeni halkın gözünde daha da meşru kılacak propaganda amaçlı anıtlar diktiğini göstermektedir. Lykia Birliği tarafından teşvik edilmiş gözükten bu süreçte –ister suçluluk duygusuyla yeni egemenlerine yaranmak kaygısındaki Sidyma'lıların kendi inisiyatifleriyle, isterse de bölgenin yeni hâkiminin güç göstergesi olarak Veranius'un girişimiyle olsun– Sidyma'nın danışma ve halk meclisleri tarafından bir *sebasteion* inşa edilerek İmparator Claudius'a adanmış¹¹¹ ve yine danışma ve halk meclisleri tarafından imparator θεὸς Σεβαστός - - - καὶ σωτήροῦ πα[ντὸς κόσμου olarak onurlandırılmıştır¹¹². Her halükarda Lykia'daki iç isyanın bastırılmasının ardından Claudius tarafından güdülen ana politika vatandaşlık hakkı verilerek kentlerdeki eşraf tabakanın Roma'ya sadakatini temin etmek olmuştur¹¹³. Bunun bir sonucu olarak Sidyma eşrafı ister doğrudan imparatorun kendisi isterse de valisi Quintus Veranius'un aracılığıyla olsun Roma vatandaşlık hakkı elde etmiş ve bunlar hem yerel bazda Lykia Birliği içinde hem de evrensel düzeyde Roma aristokrasisi arasında hızla yükselmişlerdir (bak. a.böl. III). Başka bir ifadeyle, Claudius Dönemi'nde kent merkezinin resmi yapılarla yeniden düzenlenmesinin ve kent eşrafının zengin mezar mimarisinin de gösterdiği gibi Roma müdahalesi kentin sonraki gelişimi açısından oldukça belirleyici olmuştur. Flavius'lar Dönemi'nde vatandaşlık hakkı elde eden Lykia aristokrasisi mensubu olan kişilerden anlaşıldığı üzere kentin refah düzeyi bu dönemde de artmaya devam etmiştir.

Sidyma'da adoptif imparatorlar dönemi için doğrudan tek veri Traianus'un Parthia seferinden dönüşü sırasında bölgeye uğrayacağı beklentisiyle Lykia genelinde yapılan hazırlıklarla bağlantılı olarak eşi Plotina'nın heykelinin *sebasteion*'a dikilmesidir (bak. a. yeni yazıt no. 2). İS 141 yılındaki depremde zarar gören Sidyma Rhodiapolis'li *euergetes* Opramoas'ın finansal yardımında bulunduğu Lykia Birliği'nin otuz iki kenti arasında yer almıştır¹¹⁴. Yine büyük olasılıkla aynı deprem sırasında yıkılmış olabilecek *tetrastoa*'nın çatısını ise Ti. Cl. Caesianus Agrippa yaptırmıştır¹¹⁵. Sidyma'da Marcus Aurelius ve Commodus dönemlerindeki genel uygulamaya paralel olarak İS 186/187 yılında 51 βουλευταὶ ve 50 δημόται'dan oluşan bir *gerusia* kurulmuştur¹¹⁶. Hem sayıca fazlalıklarının hem de kurumun başkanının kendi aralarından olmasının gösterdiği gibi kent memuriyetlerini yerine ge-

¹⁰⁹ Bonda Tepesi'nde Stadiasmus Patarensis ile benzer içerikle dikilen anıt için bak. Marksteiner – Wörrle 2002, 545-569; Sidyma'da Claudius'a ithaf edilen *sebasteion* ile aynı tarihsel içerikle dikilmiş olması gereken Limyra'daki *sebasteion* için bak. Wörrle 2007, 88-91 no. 2; üyeleri yeniden seçilen κοινοβούλιον'a Gagai'in temsilcileri olarak katılacak [ἄρισ]τοι βουλευταὶ'in Claudius'u onurlandırdıkları yazıt için bak. French 1999/2000, 174-177 no. 2.

¹¹⁰ Λύκιοι φιλορώμαιοι καὶ φιλοκαίσαρες πιστοὶ σύμμαχοι ἐπιλεγμένοι βουλευταὶ (Stadiasmus Patarensis str. 13-28; Gagai Yazıtı, str.6-9)] περὶ τῆς εἰρή[ν]ης καὶ περὶ τῆς κατα[σκευ]ῆς τῶν ὁδῶν.

¹¹¹ TAM II 177. Aynı tarihsel içerikle Limyra'da inşa edilen *sebasteion* için bak. Wörrle 2007, 88-91 no. 2.

¹¹² Frézouls – Morant 1985, 233-234 no. 1 [= SEG 37 (1987) 1221].

¹¹³ Cass. Dio 60. 17,5; krş. Şahin – Adak, Stadiasmus 71-72.

¹¹⁴ Kokkinia, Opramoas-Inschrift XIX D str. 1; krş. Broughton, Asia Minor 780; Behrwald, Lykischer Bund 176 dn. 74; Hellenkemper – Hild, Lykien und Pamphylien 846 s. v. Sidyma.

¹¹⁵ TAM II 179; hayırhahı ve hayrının içeriği yazıt fragmanından anlaşılamamakla birlikte yine bu depremle bağlantılı olabilecek başka bir bina yazıtı için bak. TAM II 180. F. Kolb'un (Kolb 1990, 206) Ti. Cl. Telemakhos'un hayrını (TAM II 194) bu depremle ilişkilendirmesi yanlıştır. Zira Telemakhos daha geç bir figürdür, bak. a.böl. III.

¹¹⁶ TAM II 175. Yeni kurulan *gerusia*'ya tayin edilen üyelerin (οὶ πρῶτως καταταγέντες ἰς τὴν γερουσίαν) listesi için bak. TAM II 176.

tirme ayrıcalık ve yükümlülüğüne sahip *buleutikos* zümresi elbette bu kurumu kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi amaçlamıştır. Yine de burada asıl amaçlanan, finansal yükümlülüklerin bir kısmını ἀρχή sahibi olamayan δημόται'ya (*plebs media*) yüklemek olmalıdır. Finansal yeterlilik sahibi olmakla birlikte kent memuriyeti yürütemeyen orta tabaka da bu sayede belli oranda sosyal bir saygınlığa sahip olmuştur¹¹⁷.

İS 388-392 yılları arasında *praefectus praetorio Orientis*, 391 yılında ise *consul* olan Fl. Eutolmius Tatianus Sidyma kökenlidir¹¹⁸. Ne var ki Tatianus, Fl. Rufinus¹¹⁹ tarafından pagan olduğu suçlamasıyla¹²⁰ Eylül 392'te gözden düşürülüp memleketi Sidyma'ya sürgüne gönderilmiş; oğlu Proculus ise 6 Aralık 393'te idam edilmiştir¹²¹. Bunun ardından anısı lanetlenerek (*damnatio memoriae*) Aphrodisias'ta diktirdiği imparator heykellerinden kendi adı¹²²; Konstantinopolis'teki *hippodromos*'ta bulunan obeliskten ise oğlu Proculus'un adı silinmiştir¹²³. Rufinus bununla yetinmemiş, bütün Lykia'lıları resmi görevlerden men etmiştir. Bu yasaklama ancak Rufinus'un 395 yılında ölümünün ardından kaldırılmıştır¹²⁴. Ailenin tekrar itibar kazanması ise Marcianus zamanında mümkün olmuştur. Nitekim Marcianus daha henüz tahta çıkmadan, 420-422 yılları arasındaki Parthia seferinde hastalanınca Sidyma'ya, Tatianus'un torunları Tatianus ve Iulius'un yanına gelmiştir. Bunlar Marcianus'u iyileştirmiş ve ona para vererek Konstantinopolis'e dönmesine yardımcı olmuşlardır. Onların bu iyiliğini unutmayan Marcianus 450 yılında tahta çıkınca Tatianus'u Konstantinopolis'in *praefectus*'u; Iulius'u ise Lykia valisi yapmıştır¹²⁵. Bunlardan birinin, olasılıkla Tatianus'un oğlu olan bir başka Tatianus ise Karia *praeses*'i iken büyük dedesinin gözden düşürüldüğü sırada yıktırılan heykelini tekrar ayağa kaldırmıştır¹²⁶.

III. *Constitutio Antoniniana*'dan önce Roma Vatandaşı olan Sidyma'lılar

Lykia'daki Claudii'nin vatandaşlık hakkını Claudius mu yoksa Nero¹²⁷ zamanında mı aldıklarını kesin olarak saptamak mümkün olmamasına rağmen, Sidyma'da da en yaygın *gens* Aure-

¹¹⁷ Krş. Oliver 1958, 477-478.

¹¹⁸ PLRE I 876-878 s. v. Tatianus 5; Roueché, Aphrodisias 63-67; Rebenich 1989, 153-165; Scharf 1991, 223-231. Tatianus için Sidyma'da dikilen bir onur yazıtı hakkında bak. TAM II 205 = Merkelbach – Stauber, Stein-epigramme no. 17/08/03.

¹¹⁹ PLRE 778-781 s. v. Rufinus 18.

¹²⁰ Roueché, Aphrodisias 50-51.

¹²¹ Rebenich 1989, 156-157; Scharf 1991, 226.

¹²² Roueché, Aphrodisias yazıt no. 25-27.

¹²³ ILS 821; krş. Roueché, Aphrodisias 64.

¹²⁴ Cod. Theod. 9, 38, 9; krş. Roueché, Aphrodisias 50.

¹²⁵ Theoph. 104-105; Georg. Kedr. 1, 603; Io. Zon. 3, 113-115; Theod. Skut. 79-80.

¹²⁶ Roueché, Aphrodisias yazıt no 37. Roueché'nin bu Tatianus'un torun Tatianus ile aynı olduğu görüşünün yanlışlığı için bak. Scharf 1991, 228 ve dn. 41.

¹²⁷ Nero zamanında eyalet valisi C. Licinnius Mucianus aracılığıyla İS 60-62/63 yılları arasında emperyal politikanın sonucu olarak Lykia limanlarında yeni bir gümrük uygulamasına geçilmesi (Takmer 2008) ya da Sex. Marcus Priscus (63/64-69/70) aracılığıyla Patara'da yine emperyal karakterli bir deniz feneri inşa edilmesi (bu hususta son olarak bak. Şahin 2009b) bu imparatorun tıpkı selefi Claudius gibi emperyal politikayı eyalet düzeyinde yönetecek olan eşraf ailelere Roma vatandaşlık hakkını vermiş olabileceğini düşündürmektedir (krş. S. Jameson, RE Suppl. XIII, 1973, 286 s. v. Lykia). Nitekim Mucianus'un Oinoanda'daki ünlü Licinnii sülalesine vatandaşlık hakkı verdiği bilinmektedir (Jameson 1966, 125-130; Hall et al. 1996; Gökalp 2002).

lius'la¹²⁸ birlikte Claudius'tur¹²⁹. Söz konusu Claudii soyu mensuplarından Ti. Cl. Caesianus Agrippa ile adını bilemediğimiz babası *arkhierosyne* ve *grammateia* gibi Lykia Birliği'nin en üst makamlarına kadar yükselmişlerdir¹³⁰. Caesianus Agrippa Sidyma'da kente bıraktığı paranın faizinden *tetrastoon*'un büyük olasılıkla 141 yılındaki deprem sırasında yıkılmış olabilecek çatisını yaptırmış¹³¹, ayrıca Ksanthos'ta *themis* finanse etmiştir (TAM II 301-305). M. Aurelius/Commodus Dönemi'nde *arkhiereus* (TAM II 175); 186/187 yılında kurulan *gerusia*'nın ise başkanı (*princeps gerusiae Sidymorum*: TAM II 176) olan; daha sonra da *equester* olarak kariyer yapan Ti. Cl. Telemakhos¹³² ile *consularis* sınıfından olan Ti. Cl. Telemakhos¹³³ farklı kişiler olmalıdır¹³⁴. Zira *consularis* olan Ti. Cl. Telemakhos'un kariyeri İS 3. yüzyılın ikinci çeyreğine ait gözüktüğünden ikisi arasında en az bir kuşak fark bulunmalıdır¹³⁵. Aynı aileden Ti. Cl. Telemakhos'un oğlu olup kariyerine Sidyma'daki *consularis* Ti. Cl. Claudius'tan 20 yıl kadar önce başlamış gözükse ama adı yazıtta okunamayan bir *consularis* daha bilinmektedir¹³⁶. Ksanthos'un da yurttaşı olan bu aile¹³⁷ yine Ksanthos'taki Veranii soyuyla ikinci yüzyılın ortalarında,

¹²⁸ Kentte 19 Aurelii belgelenmiştir: 1) M. Aur. Antipatrianus [ὑπόφυλαξ, πρύτανις Ξανθίων μητροπόλεως, γραμματεὺς, γυμνασιαρχός, ἱερεὺς Σεβαστῶν (TAM II 200)]; 2) M. Aur. Arpfion [TAM II 199]; 3) M. Aur. Aristodemus [*bule* ve *gerusia* üyesi (TAM II 176a)]; 4) M. Aur. Aristoteleia quae et Androbiane [νεωκόρος (TAM II 200)]; 5) M. Aur. Zenodotos [TAM II 222]; 6) M. Aur. Arsasis [TAM II 222]; 7) M. Aur. Demetria [TAM II 223-224]; 8) M. Aur. Demetrios qui et Nikolaos [ἱερεὺς Θεᾶς Ῥώμης Λυκίων τοῦ ἔθνους (TAM II 223)]; 9) M. Aur. Eukarpos [πρῶτον τῆς πόλεως; συγγενῆς ἀρχιφυλάκ[ω]ν καὶ Λυκιαρχῶν, ἱερεὺς καὶ προφήτην διὰ βίου τῶν προηγετῶν θεῶν Ἀρτέμιδος καὶ Ἀπόλλωνος (TAM II 188-189)]; 10) M. Aur. Eukarpos III [ὑπόφυλαξ; νεωκόρος τῆς ἐπιφανεστάτης θεοῦ Ἐκάτης (TAM II 189-190)]; 11) M. Aur. Lalla [TAM II 221]; 12) M. Aur. Moles [συγγενῆς καὶ ἀδελφὸν κοινῶν ἀρχόντων καὶ ἀρχιφυλάκων (TAM II 199)]; 13) M. Aur. Nemeso quae et Khryision [Λυκίαρχισσα; τελέσσασα τῇ πατρίδει ἱερωσύνην Σεβαστῶν καὶ τὰς δύο τῶν νέων γυμνασιαρχίας καὶ τὰς λούσεις (TAM II 188-189)]; 14) M. Aur. Ptolemaios qui et Aristodemus [ἀρχίατρος τετειμημένος ὑπὸ τῶν Σεβαστῶν καὶ τῆς πατρίδος ἀλιτουρησία (TAM II 221)]; 15) M. Aur. Ptolemaios qui et Aristoteles [ἀρχίατρος ἀλιτουργός (TAM II 223-224)]; 16) M. Aur. Erotarus [TAM II 249]; 17) M. Aur. Eutykhes [TAM II 249]; 18) M. Aur. Lysibios [TAM II 225]; 19) M. Aur. Makaria [TAM II 249].

¹²⁹ Claudius'un azatlı hekimi (Σεβαστοῦ ἀπελεύθερος ἰατρός ἀκκήσσος) 1) Ti. Cl. Epagathos ve oğlu 2) Ti. Cl. Livianus [TAM II 178, 184; PIR² C 912] ile bu ikincisinin oğlu ya da torunu olması muhtemel *senator* 3) Ti. Iulius Aquilinus Castricius Saturninus Claudius Livianus'la (PIR² C 913) birlikte 17 Claudii bilinmektedir: 4-5) her ikisi de ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν καὶ γραμματεὺς Λυκίων τοῦ κοινοῦ olan Ti. Cl. Caesianus Agrippa ile oğlu Ti. Cl. Caesianus Agrippa [TAM II 195] 6) Ti. Cl. Erotianos [TAM II 213]; 7) Cl. Kallilogia [TAM II 237]; 8) Ti. Cl. Onesimos [TAM II 216 ve yeni yazıt no. 6]; 9) Cl. Philtatos [TAM II 237]; 10) Ti. Cl. Telemakhos (*arkhiereus, princepsgerusiae, equester*); 11) Ti. Cl. Telemakhos (*arkhiereus, consularis*); 12) eşi Ti. Cl. Arsasis; 13) kardeşi Ti. Cl. Stasithemis; 14) oğlu Ti. Cl. Stasithemis; 15) kızı Cl. Arsinoe quae et Telemakhis; 16) damadı Ti. Cl. Aur. Telemakhos ve 17) yeğeni Ti. Cl. Attalos. (İki Ti. Cl. Telemakhos ve aileleri hakkında daha fazla bilgi için bak a.

¹³⁰ TAM II 195, 600; ayrıca bak. Reitzenstein, Bundespriester 231-232 no. 101, 241 no. 127.

¹³¹ TAM II 179; ayrıca bak. Reitzenstein, Bundespriester 214-215 no. 73; Laum, Stiftungen (II) 126 no. 144.1; Broughton, Roman Asia 782; krş. y.s. 108.

¹³² TAM II 176. Ayrıca bak. Balland, Inscriptions 283; Christol – Drew-Bear 1991, özellikle s. 220 ve dn. 85.

¹³³ TAM II 194; PIR² C 799: Ti. Cl. Attalus, C 807: Ti. Cl. Aurelius Attalus, C 809: Ti. Cl. Aurelius Telemachus, C 1032: Ti. Cl. Stasithemis, C 1037: Ti. Claudius Telemachus, C 1038: Ti. [Claudius] Telem[achus], C 1073: Ti. Cl. Arsasis, C 1074: Cl. Arsinoe; Halfmann 1982, 640; Ti. Cl. Arsasis için bak. Raepsaet-Charlier 1981, 196; Raepsaet-Charlier, Prosopographie 205-206 no. 221; Chastagnol 1979, 17-20.

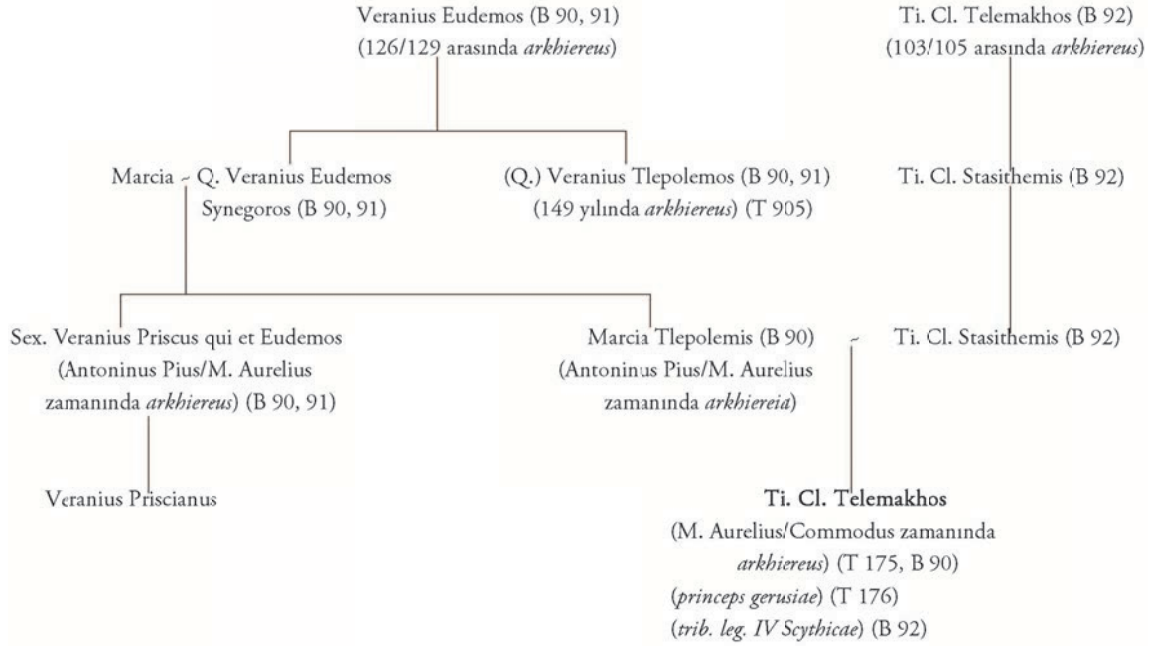
¹³⁴ PIR² C 1037 bunların aynı kişi olduğunu düşünmektedir.

¹³⁵ Christol – Drew-Bear 1991, 221-225; .

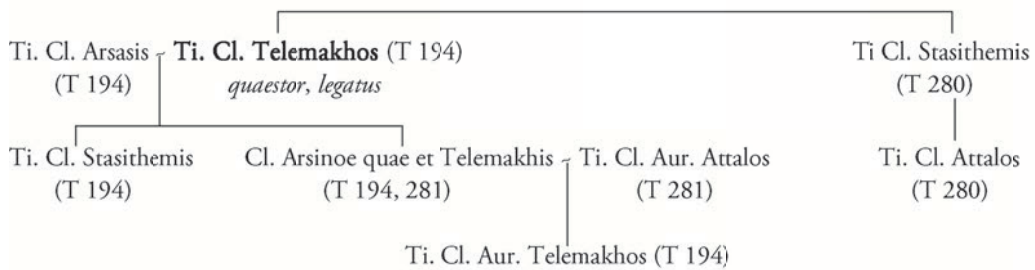
¹³⁶ Christol – Drew-Bear 1991 = SEG 41 (1991) 1394 = AE 1993, 1550.

¹³⁷ A. Balland (Inscriptions 228 dn. 22) Ti. Cl. Telemakhos'un kendisinin Ksanthos'lu, eşi Ti. Cl. Arsasis'in ise Sidyma'lı olduğunu düşünmektedir; krş. Christol – Drew-Bear 1991, 221-222 dn. 87.

büyük ihtimalle sosyal konumunu yükseltmek amacıyla, akrabalık bağı kurmuştur¹³⁸. Ailenin bu sayede Roma aristokrasisine giren ilk üyesi M. Aurelius/Commodus Dönemi *arkhiereus*'i Ti. Cl. Telemakhos olmuştur. Bu zat Birlik kariyerinin en üst basamağına tırmandıktan yaklaşık 10-15 yıl kadar sonra Septimius Severus'un iktidarının ilk yıllarında *equester* sınıfına dâhil edilmiş (*tribunus militum angusticlavii legionis IV Scythicae*) ve imparatorların misafiri olacak denli önem kazanarak ailenin sonraki kuşaklarının yükselişinin önünü açmıştır¹³⁹. Ksanthos ve Sidyma yazıtları sayesinde ailenin soy ağacını şu şekilde belirlemek mümkün gözükmektedir¹⁴⁰:

Yukarıda soy ağacı verilen *equester* Ti. Cl. Telemakhos ile akrabalık ilişkisi saptanamamakla¹⁴¹ birlikte kariyeri TAM II 194'de verilen *consularis* Ti. Cl. Telemakhos'un soy ağacı da aşağıdaki gibidir:

¹³⁸ Christol – Drew-Bear 1991, 220.

¹³⁹ Balland, Inscriptions no. 92 str. 4-5: τὸν τῶν Αὐτοκρατόρων ξέ[νον, χειλιάρχον] λεγεῶνος δ' Σκυθικῆς; krş. Christol – Drew-Bear 1991, 222-223. Bu zat Roma'daki bir arazinin satış sözleşmesinde adı geçen Ti. Cl. Telemakhos ile aynı kişi olmalıdır: Dig. 4, 4, 38; krş. Balland, Inscriptions 228 dn. 23.

¹⁴⁰ Krş. Balland, Inscriptions 227-228, 282-283; Christol – Drew-Bear 1991, 221-225. Soy ağacında kullanılan kısaltmalardan B = Balland, Inscriptions; T = TAM II.

¹⁴¹ D. Reitzenstein'in (Bundespriester 214) *equester* Telemakhos'u *consularis* Telemakhos'un babası varsayması kesin bir veriye dayanmamaktadır.

Claudius'un güttüğü politikanın hayat bulmasında eyaletin ilk valisi Quintus Veranius'un bahsettiği vatandaşlık hakları da aracı bir rol oynamıştır¹⁴². Veranius Pinara ve Ksanthos'un dışında Sidyma'da Q. Veranius Ptolemaios ile oğlu Q. Veranius Iason'a vatandaşlık hakkı vermiş; bunlardan oğul Veranius *hiereus* ve *arkhiphylaks*'lık gibi diğer Birlik memuriyetlerinin yanında İmparator kültü başrahipliğine kadar yükselmiştir¹⁴³. Bunun dışında Claudius'un azatlı hekimi olan Ti. Claudius Epagathos ile oğlu Ti. Claudius Livianus büyük ihtimalle kentte İmparator kültünün kurulmasıyla görevlendirilerek bu politikanın hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynamışlardır (bak. y.böl. II). Epagathos'un torunu veya torununun oğlu olması muhtemel olan Ti. Iulius Aquilinus Castricius Saturnin[us] Claudius Livianus, Traianus'un *praefectus praetorio*'su olmuştur¹⁴⁴. 125 yılında *arkhierosyne*'yi üstlenen ve *cognomen*'in yayılım alanının İmparatorluk Dönemi Lykia'sında Sidyma ile sınırlı olmasından ötürü bu kent kökenli olması beklenen Licinianus Lyson¹⁴⁵ ise vatandaşlık hakkını Nero'nun valisi C. Licinius Mucianus zamanda alan bir aileye mensuptur. Claudius'un Lykia politikası Flavius'lar Dönemi'nde de takip edilmiştir. Çünkü bu imparatorlar zamanında da kentin eşraf takabasına vatandaşlık hakkı verilmeye devam etmiş ve bunlar Birlik'te önemli memuriyetleri icra etmişlerdir. Nitekim Fl. Pharnakes ile oğlu Fl. Menedemos, torunu T. Fl. Titianus ve babası Pharnakes yahut kardeşi Menedemos veya belki de eşi olduğu kabul edilebilecek Sex. Fl. Andronikos ile birlikte *arkhiereia*'yı üstlenen Fl. Nanne (ayrıca bak. y.böl. I) Birlik memuriyetlerinin en üst basamağına kadar yükselmişlerdir¹⁴⁶. Ayrıca Caristanii soyu vatandaşlık hakkını Domitianus Dönemi'nde Lykia-Pamphylia valisi olan C. Caristianus Fronto¹⁴⁷ (İS 81/82-83/84) tarafından edinmiş olmalıdır. Ti. Cl. Caesianus Agrippa'nın soyuna her ne kadar İmparator Claudius –veya belki de Nero– tarafından vatandaşlık verilmiş olsa da bu zat *cognomen*'ini dönemin valisi C. Caristianus Fronto'ya yaranmak kaygısıyla, onun büyük ihtimalle dedesi olan C. Caristianus Caesianus Iullus'a¹⁴⁸ izafeten almış gözükmektedir.

IV. Teritoryum

Sidyma teritoryumu içinde yer alan üç yerleşim alanı ismen bilinmektedir.

Kalaba(t)tia: Yerleşim adı *toponymon* ve *ethnikon* olarak üç farklı forma sahiptir. Periplus maris magni Hiera Akra¹⁴⁹ (Yediburunbaşı) ile Perdikia¹⁵⁰ arasında Kalabantia limanını anarken *topony-*

¹⁴² Krş. Balland, Inscriptions 81 ve dn. 17.

¹⁴³ TAM II 198; krş. Şahin – Adak, Stadiasmus 71 dn. 98. Bunun Ksanthos değil Sidyma kökenli olması gerektiği hakkında bak. Balland, Inscriptions 227 dn. 19, 282 dn. 31; krş. Reitzen, Bundespriester 235-236 no. 111.

¹⁴⁴ Cass. Dio 68, 9, 2; HA Hadr. 4.2. Ayrıca bak. PIR² C 913. Birley 1997, 213 ve dn. 36; Syme 1980, 66-67, 79-80; Walton 1929, 48.

¹⁴⁵ Reitzenstein, Bundespriester 186-187 no. 34.

¹⁴⁶ TAM II 206; Ikaunos 137-139; Reitzenstein, Bundespriester 167 no. 2 (Pharnakes); 170-171 no. 8 (Fl. Menedemos); 171 no. 9.1 (Fl. Nanne); 179 no. 23 (T. Fl. Titianus); 232-233 no. 104 (Sex. Fl. Aristonikos). Ailenin soy ağacı hakkında bilgi veren (bak. Reitzen, Bundespriester 244) ve Geç Hadrianus – Erken Antoninus Dönemi'ne tarihlenen yazıta göre (IK Kaunos 137 str. 12-13) Pharnakes *arkhiereus*'liği sırasında henüz Roma vatandaşı olmadığından bu görevi Flavii Dönemi'nden önce üstlenmiştir. Dolayısıyla Pharnakes ilk kuşak *arkhiereis* arasındadır.

¹⁴⁷ PIR² C 423; Halfmann, Senatoren 109 no.13; Rémy, carrières sénatoriales 290 ve 62-64 no. 48; Halfmann 2007, 181-182.

¹⁴⁸ PIR² C 425; Devijver, Prosopographia 225 C 81; Halfmann, Senatoren 109-110 no. 13a. İkinci *cognomen*'in Iullus şeklinde düzeltilmesi için bak. Christol et al. 2001, 3; Christol – Drew-Bear 2002, 279; krş. Halfmann 2007, 182-183 no. 1b.

¹⁴⁹ Krş. Hellenkemper – Hild, Lykien und Pamphylien 559 s. v. Hiera Akra.

¹⁵⁰ Krş. Hellenkemper – Hild, Lykien und Pamphylien 793-794 s. v. Perdikia.

mon' u *femininum* [εις Καλαβαντίαν (250)] ve *neutrum genus'* unda [ἀπὸ Καλαβαντίων (251)] verir¹⁵¹. Her ne kadar ilgili kısım eksik de olsa Stadiasmus Patarensis doğru *genus'* un *femininum* olduğunu göstermektedir¹⁵². *Ethnikon* olarak ise birinde [Κα]λαβατιανοί¹⁵³, diğerinde ise Καλαβαττιανός (bak. a. yeni yazıt no. 3) formunda olacak şekilde iki yazıtta geçmektedir. Periplus maris magni (Hiera Akra'nın 30 *stadia* = 5.5 km kuzeyi) ve Stadiasmus Patarensis'in (Sidyma'dan 24 *stadia* = 3 *mp* = 4.5 km) verdiği bilgiler ışığında Kalabat(t)ia'yı küçük bir Geç Roma-Erken Bizans yerleşimiyle yedi yazıtın bulunduğu¹⁵⁴ Sancaklık İskelesi'ne yerleştirmek mümkündür¹⁵⁵. Nitekim burada bulunan mezarların ya sahiplerinin Sidyma'lı olması¹⁵⁶ veya mezarlara verilecek cezaların Sidyma kurumlarına ödenmesi¹⁵⁷ bu sonucu doğrulamaktadır. Ayrıca Hieron, tarihi verileri inceleyerek Ksanthos Vadisi kentleri arasındaki akrabalığı vurgulamak için verdiği söylevde Kalabatia'nın hukuki durumu hakkında önemli bir bilgi vermektedir. Buna göre Hieron'un söyleviden 129 yıl önce Kalaba(t)ia'lılar kentteki Artemis Tapınağı'nın rahibelerinin nasıl seçilmesi gerektiği yönünde Sidyma adına Apollon kehanetine danışmışlar ve aldıkları yanıtı kent mercilerine iletmişlerdir¹⁵⁸. Yazıtı harf karakterleri temelinde İS 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlemek mümkün olduğuna göre¹⁵⁹, Kalaba(t)ia'nın daha kehanetin verildiği İS 1. yüzyılın ilk yarısında ve bölgenin eyaletleştirilmesinden önce Sidyma teritoryumu içinde kaldığı anlaşılmaktadır.

Yunanca bir sözcük gibi gözüken *toponymon'* u *καλαβάς*¹⁶⁰ (kertenkele) ve *βατία*¹⁶¹ (çalılık, *καλαβατία*

¹⁵¹ Periplus m. m. 250-251.

¹⁵² Şahin – Adak, Stadiasmus STR 3: ἀπὸ Σιδυμῶνε[ις² Καλαβαντί]αν στάδια κδ'.

¹⁵³ TAM II 174 str. E1 (= Merkelbach – Stauber, Steinepigramme no. 17/08/01 str. 97).

¹⁵⁴ Kalıntılar için bak. Leake, Asia Minor 163; Spratt – Forbes Travels in Lycia (I) 19-20; Benndorf – Niemann, Reisen 82; krş. Hellenkemper – Hild, Lykien und Pamphylien 584 s. v. Kalabatia. Yazıt için bak. TAM II 249-255.

¹⁵⁵ Şahin – Adak, Stadiasmus 128-129; krş. Şahin 2009, 103.

¹⁵⁶ TAM II 249: M. Αὐρ. Εὐτύχης Στεφάνου καὶ Μ. Αὐρ. Μακαρία Βασιλίδ<ο>ς Σώζοντος Σιδυμείς.

¹⁵⁷ Σιδυμῶν τῷ δήμῳ: TAM II 250, 251, 253; Σιδυμῶν τῆ [γερουσία]: TAM II 252, 254³.

¹⁵⁸ TAM II 174 str. E1-2 (= Merkelbach – Stauber, Steinepigramme no. 17/08/01 str. 97-98).

¹⁵⁹ Krş. Frei 1990, 1745; Parker, Oracles of Apollo 192. Reinhold Merkelbach yazıtta geçen πρὸ ἐτών ρκθ' (= 129 yıl önce) ifadesinin, başlangıcı için eyaletin kurulduğu İS 43 yılını önerdiği bir *aera'* ya göre verildiğini düşünmektedir (Merkelbach 2000, 121; Merkelbach – Stauber, Steinepigramme 32). Buna göre kehanetin 172 yılı civarında alındığını hesaplamak ve bu tarihle Hieron'un söylevi arasında geçen süreyi göz önüne alarak yazıtı 3. yüzyıla tarihlemektedir (Merkelbach 2000, 125; Merkelbach – Stauber, Steinepigramme 33). Bununla birlikte bu varsayım birçok açıdan hatalıdır. İlk olarak burada bir *aera'* ya göre tarihleme yapıldığını ileri sürecektir bir veri yoktur. Nitekim W. Leschorn (Antike Ären. Zeitrechnung, Politik und Geschichte im Schwarzmeerraum und in Kleinasien nördlich des Tauros, Stuttgart 1993) bu veriyi Lykia'da kullanılan *aerae* arasında değerlendirmemektedir. R. Merkelbach bu düşüncesinde haklı bile olsa *aera* başlangıcının eyalete dönüştürülme yılı olması mümkün değildir. Zira bu durumda kehanetin bölgenin eyaletleştirilmesinden sonra verilmiş olması gerekeceğinden, bunun kaydının resmi arşivlere geçirildiği yılı belirlemek için Birlik'in *eponymos* memuriyeti olarak ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν'un kullanılması beklenirdi (*arkhierosyne'* nin, başından itibaren *eponymos* memuriyet olması gerektiğine dair bak. Reitzenstein, Bundespriester 74 ve dn. 6). Oysa ἐπὶ ἱερέων τοῦ κοινοῦ ifadesinin açık bir şekilde gösterdiği gibi kehanet eyaletleşme sürecinden önce verilmiş olmalıdır. Nitekim bağımsızlık döneminde (İÖ 168-İS 43) Lykia kentleri ve Birliği için *eponymos* rahiplikler iyi bilinmektedir: örn. Orthagoras yazıtı [SEG 18 (1962) 570: ἐπὶ ἱερέων Ὀρθαγόρου καὶ Μηνοκρίτου]; Ksanthos ve Myra arasındaki *isopoliteia* anlaşması [SEG 44 (1994) 1218 str. 1-2: Ἐπὶ ἱερέως τοῦ Ἀπόλλωνος Πτολεμαίου, τῆς δὲ | Ῥώμης Δαιδάλου, πρὸ πόλεως δὲ Ἀρταπάτου]; Termessos Minor ile Lykia Birliği arasındaki anlaşma [Rousset, Lycie en Cabalide str. 1-2: ἐπὶ ἱερέως Ῥώμης Λυκίων τοῦ κοινοῦ Ἀρτάλου, τοῦ δὲ Ἀπόλλωνος Ἀλκίμου]; krş. Reitzenstein, Bundespriester 76-77 dn. 8; Schuler 2010, 77-79; Wörrle, Stadt und Fest, 123.

¹⁶⁰ Zgusta, Ortsnamen 214 § 411; krş. Şahin 2009, 102 dn. 9.

¹⁶¹ Şahin 2009, 102.

= hoş çalılık) ile ilişkilendirmek mümkün olmakla birlikte, limanı çevreleyen yamaçların yoğun ma-ki örtüsü göz önüne alındığında ikinci olasılık akla daha yatkın gelmektedir. Son derece küçük ve önemsiz bir liman olmasına, ayrıca Sidyma'dan oldukça zahmetli bir yolla ulaşılmasına rağmen li-manla kent Claudius Dönemi'nde yapılan yolla birbirine bağlanmıştı¹⁶².

Ispada (Ισπαδα)¹⁶³: Birlik'in *hypophylaks*'liğini yapan ve *Lykiarkhissa* M. Aur. Nemeso quae et Khryision ile evli olan M. Aur. Eukarpos Ispada'daki arazilerini otuzlar meclisine miras bırakmış-tır¹⁶⁴. Bir başka yazıtta ise kente bıraktığı arazilerini Kragos civarındaki araziler olarak tanımlamak-tadır (TAM II 190). Bu yazıtların içeriğinden Ispada'nın Sidyma teritoryumunda bir κώμη veya çift-lik olduğu anlaşılabilir, yerini tespit etmek mümkün değildir.

Lopta (Λοπτα)¹⁶⁵: Yer adı, Hieron'un tarihi verileri inceleyerek Ksanhos Vadisi kentleri arasındaki akrabalığı vurgulamak için verdiği söylevde Apollon kültüyle bağlantı içinde geçmektedir. Buna gö-re, Sidyma teritoryumundaki Lopta'da deniz kenarında, tepeden ışık alan küçük bir açıklığa sahip, girişi zor ve gizli bir mağara bulunmaktadır. Hieron anlatımına, vaktiyle bir kadının tepedeki bu açıklıktan Apollon'u gizlice seyretmek isterken düştüğünü ve ibreti âlem olarak mağaranın zeminin-de taş bir vücut şeklinde yattığını aktararak devam etmektedir. Bundan dolayı da söz konusu mağä-raya yaklaşırken hâlâ gürültü çıkararak, "χαίρε Ἀπολλων ὁ ἐν Λόπτων" şeklinde bağırduklarını ekle-mektedir¹⁶⁶. Bu aktarımdan anlaşıldığına göre Lopta deniz kenarında, büyük olasılıkla kentin limanı Kalaba(τ)tia yakınlarında¹⁶⁷, içinde kadın bedenini anımsatan bir kaya kütleli bulunan ve girişi zor fark edilen bir mağara civarında aranmalıdır.

Bel (Hiera?): Sidyma'nın 3 km güneydoğusunda, Bel Mahallesi'nden 10 dakikalık yürüyüş mesafe-sinde, küçük bir yerleşime ait yapı kalıntıları ve Klasik Dönem yerleşimine işaret eden iki kaya me-zarı bulunmaktadır¹⁶⁸. Üzerlerindeki yazıtlardan anlaşıldığına göre bu mezarlar Roma Dönemi'nde de kullanılmaya devam etmiştir¹⁶⁹. Bu iki yazıtın dışında, yapı kalıntıları arasında yer alan, kireçta-şından bir blok üzerinde üçüncü bir mezar yazıtı daha bulunmuştur. Söz konusu üç yazıtta da mezar cezalarının Sidyma mercilerine ödeneceğinin belirtilmiş olması (Artemis Sidymike Tapınağı ile Sidyma *demos*'una)¹⁷⁰, yerleşimin Sidyma teritoryumuna ait olduğunu göstermektedir. Bel'deki ören yeri Attika-Delos Birliği'nin İÖ 425/4 yılına ait kayıtlarında adı geçen [Ι]ερά παρά [Σιδ]υμέας ile büyük ihtimalle özdeş olmalıdır (bak. y.böl. II).

Bunların dışında 20. yüzyılın başlarında Gâvur Kalesi (Γκαιοῦρ Ἀλῆς)¹⁷¹ olarak bilinen örenle¹⁷² Karaca

¹⁶² Bu güzergâh hakkındaki bilgiler için bak. y.böl. II.

¹⁶³ Zgusta, Ortsnamen 204 § 388; Broughton, Roman Asia 670, 782; Wörrle, Stadt und Fest 142 dn. 372; Schweyer 1996, 28 dn. 115; Hellenkemper – Hild, Lykien und Pamphylien 573 s. v. Ispada.

¹⁶⁴ TAM II 188 str. 20-22: κατέλιπεν τῷ ἱερῷ συστέματι τῶν τριάκοντα χωρίῳ Ἰσπαδοῖς.

¹⁶⁵ Zgusta, Ortsnamen 342 § 718; Schweyer 1996, 28 dn. 116; Merkelbach 2000, 119; Merkelbach – Stauber, Steinepigramme 30; Hellenkemper – Hild, Lykien und Pamphylien 692 s. v. Lopta.

¹⁶⁶ TAM II 174 str. C9-Da6 (= Merkelbach – Stauber, Steinepigramme no. 17/08/01 str. 57-70); ayrıca bak. Frei 1990, 1757.

¹⁶⁷ Merkelbach 2000, 119; Merkelbach – Stauber, Steinepigramme 30.

¹⁶⁸ Schweyer 1996, 28; Hellenkemper – Hild, Lykien und Pamphylien 482 s. v. Bel.

¹⁶⁹ Ormerod – Robinson 1914, 5.

¹⁷⁰ Ormerod – Robinson 1914, no. 9-11 (= TAM II 244-246); krş. Schweyer 1996, 28; Hellenkemper – Hild, Lykien und Pamphylien 482 s. v. Bel.

¹⁷¹ Diamantaras 1909, 31-34.

¹⁷² Hellenkemper – Hild, Lykien und Pamphylien 541-542 s. v. Gâvur Kalesi.

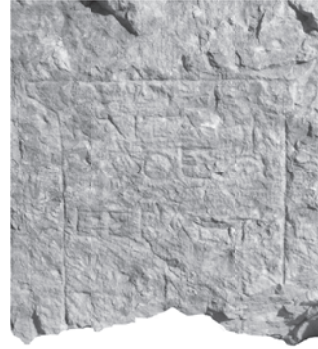
Burun'daki Erken Bizans Dönemi yerleşimleri¹⁷³ de Sidyma teritoryumunda kalmış olmalıdır.

V. Yeni Yazıtlar

1. Augustus'a Adak Yazıtı

Yazıt taşıyıcısı kent kapısının yak. 100 m kuzeydoğusunda, tiyatronun yak. 65 m güneydoğusunda yer alan modern teras duvarında yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Oldukça kaba işlenmiş bir bloğun üzerine çizitirilen sunak tasviri bunun tamamlanmamış bir eser olduğunu düşündürmektedir.

Y: 0,54 m; D: 0,34 m; G: 0,30 m; HY: 0,017 m.

Καίσαρι

2 Θεῶ

Σεβαστῶ.

Caesar Divus Augustus'un onuruna.

Tarih: İÖ 27 - İS 14.

Sidyma'da ele geçen ve Augustus'un tanrı unvanını taşıdığı ikinci belge¹⁷⁴ olan bu yazıt Lykia'lılar tarafından Augustus'a ithaf edilmiş anıtlar *corpus*'u için yeni bir veri sunmaktadır. Augustus ve onun saray çevresinin Lykia ile olan ilişkileri bu ithafın tarihsel ard alanını aydınlatmaktadır. Augustus Actium'da Marcus Antonius'a karşı kazandığı zaferin ardından Lykia'lıların daha önce Caesar'la yapmış oldukları *foedus* anlaşmasını¹⁷⁵ büyük ihtimalle yenileyerek Lykia Birliği ile ilişkilerini yeni bir düzeye taşımış gözükmektedir. Agrippa'nın hem Lykia Birliği¹⁷⁶ hem de Myra (IGR III 719) tarafından εὐεργέτης καὶ σωτήρ τοῦ ἔθνους¹⁷⁷ unvanıyla onurlandırılması, İÖ 23-21 ve İÖ 16-13 yılları arasında olmak üzere iki kere *imperium proconsulare* yetkisiyle Doğu'da bulunan Agrippa'nın bu süreçte önemli bir rol oynadığını düşündürmektedir¹⁷⁸. Üstelik Actium Savaşı'nın ardından Lykia Birliği ön yüzünde Augustus portresi, arka yüzünde ise Birlik *ethnikon*'u ile darp yerini belirten lejant-

¹⁷³ Hellenkemper – Hild, Lykien und Pamphylien 598 s. v. Karaca Burun.

¹⁷⁴ Diğer yazıt için bak. TAM II 183.

¹⁷⁵ Mitchell 2005.

¹⁷⁶ Balland, Inscriptions 45-46 dn. 23.

¹⁷⁷ Augustus ve mahiyetindekiler için kullanılan εὐεργέτης καὶ σωτήρ onursal unvanı için genel olarak bak. Taylor, Divinity 145-146, 270-275; Kienast, Augustus 436 dn. 179.

¹⁷⁸ Olasılıkla Augustus'un rahatsızlığı onu İÖ 23 yılında *senatus*'un Agrippa'ya beş yıl süreliğine *imperium proconsulare* yetkisiyle dışardaki orduları denetleme görevi vermesini sağlamaya itmiştir. Bunun üzerine Agrippa Doğu komutasını eline almış ve İÖ 22-19 yılları arasında Sicilia, Yunanistan ve Asia'ya gitmek üzere kent dışında bulunan Augustus tarafından *consul* seçimine yardımcı olması için Roma'ya gönderildiği İÖ 21 yılına kadar Doğu'da kalmıştır. Agrippa bunun ardından İÖ 16-13 yılları arasında bu sırada Gallia'yı yeniden organize etmek için yine kent dışında bulunan Augustus tarafından bir kez daha Doğu'da görevlendirilmiştir. Agrippa'nın iki kez Doğu'da görevlendirilmesi hakkında bak. Magie, Roman Rule 1330 n. 1; Koenen 1970, 268-283; Gray 1970, 227-238; Bringmann 1977, 219-238; Gronewald 1983, 61-62; Sherk 1981, 67-69; Balland, Inscriptions 45-46; Engelmann 2004, 129; Schuler 2007, 389 dn. 24.

lar taşıyan gümüş sikkeler darpetmiş ve bunu, olasılıkla Princeps'in ölümünden itibaren basılan bronz sikkeler takip etmiştir¹⁷⁹. Bunun dışında Augustus onuruna Letoon'da kutlanan Birlik Festivali¹⁸⁰; Arneai (TAM II 770) ve olasılıkla Kadyanda'da (TAM II 654) belgelenen kültü, Sidyma¹⁸¹ ve Myra teritoryumunda yer alan Tyberissos'ta¹⁸² onun için yapılan adaklar, Tlos (TAM II 556), Apollonia (IGR III 694), Andriake (IGR III 718-719) ve Myra'da (IGR III 722) onuruna dikilmiş heykeller ile Arykanda'da kırsal bir yerleşimin *demarkhos*'u (Ἰέρων δις τοῦ Κιλλόρτου) tarafından Caesar Augustus'un Tykhe'si için adanan sunak¹⁸³ Lykia'luların Augustus'a sadakatini yansıtmaktadır. Bu sadakatin temelinde, eyaletleştirilinceye kadar iki asrı aşkın bir süre *autonomos* statüsünü koruyan ve bu uzun süre zarfında Roma'daki otoritenin her zaman sadık bir müttefiki olarak kalan Lykia'luların kurulan yeni dünya düzenini selamlama hevesi yatmaktadır. Bu amaçla, imparatorluğun diğer bölgelerinde de söz konusu olduğu gibi, Lykia'lılar bölge kentlerine dalga dalga yayılacak şekilde sadece Augustus'u değil, onun bütün aile efradını onurlandırma yarışına girmişlerdir. Nitekim İÖ 20'li yılların başında Oinoanda'da adoptif babası Iulius Caesar için bir tapınakla birlikte Caesar kültü kurulmuş¹⁸⁴, Simena'da (IGR III 697) ise onuruna bir adakta bulunulmuştur. Ayrıca eşi Iulia Augusta için Tlos'ta bayramı da bulunan bir kült oluşturulmuş (TAM II 549); Oinoanda (IGR III 1507) ve Telmessos'ta (TAM II 93) kültü kurulmuştur. Bunun dışında, yine Iulia Augusta için Andriake'de (IGR III 720); evlat edindiği oğlu, aynı zamanda damadı ve silah arkadaşı Agrippa için Letoon¹⁸⁵, Patara¹⁸⁶ ve Andriake'de (IGR III 719); torunu C. Iulius Caesar için Letoon'da¹⁸⁷ heykeller dikilmiş; ayrıca C. Iulius Caesar için Limyra'da görkemli bir *kenotaphion* yaptırılmıştır¹⁸⁸. Yine torunu Agrippina (IGR III 716) ile eşi Germanicus Caesar (IGR III 715) için Andriake'de heykeller dikilmiş; Germanicus için Patara'da *panegyris*'i de kutlanan bir kült kurulmuştur (TAM II 420). Iulia Augusta'nın, ilk eşi Tiberius Claudius Nero'dan olma oğlu Drusus I (IGR III 717) için Andriake'de; diğer oğlu İmparator Tiberius Claudius Nero'dan olma torunu Drusus II¹⁸⁹ için Limyra'da; Augustus tarafından evlat edinilen ve tahtın varisi olan Tiberius için Apollonia (IGR III 694) ve Andriake'de (IGR III 721) heykeller dikilmiştir. Ayrıca Balbura¹⁹⁰ ve Phellos'ta¹⁹¹ ele geçen iki yazıt Tiberius onuruna kurulan Birlik Kültü'nün İS 3. yüzyıla kadar canlı kaldığını göstermektedir. Tiberius kültünün, başka hiçbir Caesar için söz konusu olmayacak kadar uzun süre devam etmesi onun Lykia'lular adına yerine getirmiş olması beklenen özel bir hayrına bağlanmalıdır¹⁹². Zira İS 43 yılında

¹⁷⁹ Troxell, *Coinage 178-179*, 208-212; krş. Kolb 2002, 211 dn. 35.

¹⁸⁰ Balland, *Inscriptions 37-39 no. 18-19*.

¹⁸¹ TAM II 183; a. yeni yazıt no. 1.

¹⁸² Schuler 2007, 383-403.

¹⁸³ Wörrle 1996, 153-160.

¹⁸⁴ OGIS 555; krş. Magie, *Roman Rule 1386 dn. 45*; Wörrle, *Stadt und Fest 58 dn. 30-31*; Borchhardt, *Kenotaph 86-87*; Kolb 2002, 212.

¹⁸⁵ Balland, *Inscriptions 45-47 no. 23-24*.

¹⁸⁶ Engelmann 2004, 129 = SEG 54 (2004) 1435 = Şahin 2008, 602 no. 1.

¹⁸⁷ Balland, *Inscriptions 48-51 no. 25-27*.

¹⁸⁸ Ganzert, *Kenotaph*; Borchhardt, *Zémuri 85-97*.

¹⁸⁹ Wörrle 2007, 86-88 no. 1.

¹⁹⁰ IGR III 474. 1-14. satırlardaki düzeltmeler için bak. Coulton et al. 1989, 56-60 no. 5 [= SEG 38 (1988) 1450].

¹⁹¹ Schuler 2005, 258-260; krş. Wörrle 2007, 87 dn. 21 [= SEG 55 (2005) 1483].

¹⁹² C. Schuler (2005, 260 dn. 140) Letoon'da ele geçmiş bir yazıtta (Balland, *Inscriptions 121-123 no. 47*) dayanarak bu durumu, bölgenin eyaletleştirilmesiyle sonuçlanabilecek bir kriz döneminde Tiberius'un Lykia'lular adı-

bölgenin Claudius tarafından eyaletleştirilmesinin ardından *Koinon*'un en üst mercii olarak ἀρχιερέως τῶν Σεβαστῶν makamı kurulmuş ve tek tek imparatorlar için özel olmaktan çıkıp genel bir anlam kazanmıştır.

Yazıtta Augustus *cognomen*'inin kullanılmış olması İÖ Ocak 27 tarihinin *terminus post quem*¹⁹³ kabul edilmesini gerektirir¹⁹⁴. Tyberissos¹⁹⁵ ve Andriake'de (IGR III 718-719) bulunan yazıtların kesin bir şekilde gösterdiği gibi Augustus'un henüz hayatta iken Θεός unvanını taşıdığı bilindiğine göre burada tanıtılan yazıt da yine Sidyma'da dikilen diğer yazıt gibi (TAM II 183) Augustus henüz hayattayken yazılmış olmalıdır¹⁹⁶. Yazıtta köşeli *sigma* kullanılması bu sonucu çürütmemektedir. Zira Sidyma'dan bilinen diğer yazıtın yanında Lykia'daki Augustus anıtlarının en erkeni olan Kilepe'deki¹⁹⁷ örnekte de yine köşeli *sigma* kullanılmıştır. Bu durum Lykia'nın imparatorları onlar henüz hayattayken tanrı olarak onurlandırma iznini haiz olduğunu göstermektedir¹⁹⁸.

2. Pompeia Plotina Augustus için Onur Yazıtı

Köy merkezinde, *sebasteion*'un hemen önünde, İbrahim Gündüz'ün evinin balkon duvarında yapı malzemesi olarak kullanılmış, kireçtaşından heykel kaidesi. TAM II 185'in sol yarısı.

Y: 0,345 m; D: ölçülemiyor; G: 0,36 m; HY: 0,028 m.

na *autonomia* yönünde karar vermiş olabileceği varsayımıyla açıklamaktadır.

¹⁹³ Literatür için krş. Wörrle 1996, 157 dn. 20.

¹⁹⁴ L. Munatius Plancus'un önerisiyle Romulus yerine yeni ve tamamen saygın bir ad olarak Augustus *cognomen*'ini alması (İÖ 16 Ocak 27) hakkında bak. Suet. Aug. 7; krş. Flor. Epit. 2, 34, 24-26. Bunun *senatus* ve *pontifex*'in müşterek kararıyla gerçekleşmesi hakkında bak. Lyd. Mens. 4, 111; ayrıca bak. Kienast, Augustus 92-94.

¹⁹⁵ C. Schuler (2007, 387 ve dn. 16) ἐπόπτης γῆς καὶ θαλάσσης ifadesinden hareketle yazıtın Augustus henüz hayattayken dikildiğini ileri sürmektedir; krş. 390 dn. 25.

¹⁹⁶ Krş. Wörrle 1996, 156 dn. 19.

¹⁹⁷ Köşeli *sigma*'nın erken dönem kullanımı hakkında bak. Wörrle 1996, 157 dn. 21d.

¹⁹⁸ İmparatorların kendilerini tanrı olarak onurlandırma iznini bazı eyaletlere verip bazılarına vermedikleri hakkında bak. Clauss 1996, 400-433, öz. 432; krş. Şahin – Adak, Stadiasmus 72 dn. 102.

TAM II 185	TAM II 185
ΠΙΟΝΠΗΙΑΝΠΛΩΤΕΙΝΗΝ.	Πονπηϊαν Πλωτεινην
. ΕΒΑΣΤΗΝΓΥΝΑΙΚΑΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟ .	2 [Σ]εβαστην γυναικα Αυτοκρατορο[ς]
. ΕΡΟΥΑΤΡΑΙΑΝΟΥΣΕΒΑΣΤΟΥΚΑΙΣΑ	[Ν]ερουα Τραιανου Σεβαστου Καισα[ρος]
. . . . ΝΙΚΟΥΔΑΚΙΚΟΥ	4 [Γερμα]νικου Δακικου
. . . . . ΥΜΕΩΝΗΒΟΥ	[. . . . . Σιδ]υμεων η βου[λη].

[Sid]yma'lıların Danışma Meclisi Imperato[r N]erva Traianus [A]ugustus Caesar [Germa]nicus Dacicus [Parthicus'un] eşi Pompeia Plotina Augusta'nın (heykelini dikti).

Tarih: İS 117.

Str. 1: E. Kalinka'nın [θεάν? Π]λωτεινην tamamlaması hatalıdır.

Str. 5: E. Kalinka satır için [ἀνέστησε? Σιδ]υμεων η βου[λή] tamamlamasını önermektedir. Bununla birlikte eksik kısım için Παρθικου tamamlaması için de yeterli boşluk bulunmaktadır.

Eyaletin ilk valisi Q. Veranius zamanında yaptırılan *sebasteion*'un hemen yakınında bulunduğu göre büyük ihtimalle zamanında bu tapınağa Traianus'unla birlikte dikilmiş olması gereken kaidenin tarihlenmesi için son satırdaki tamamlamaya göre iki olasılık bulunmaktadır. Traianus Kasım 97'de Germanicus, 102 yılında Dacicus ve 20/21 Şubat 116'da Parthicus unvanlarını alırken; Pompeia Plotina, Augusta unvanını 100-105 yılları arasında (büyük olasılıkla 102 yılında) taşımaya başlamıştır¹⁹⁹. Dolayısıyla son satırda ἀνέστησε tamamlaması doğru kabul edilecek olursa yazıt 102-116 yılları; Παρθικου tamamlaması kabul edilecek olursa da 116-117 yılları arasına tarihlenmelidir. Her halükarda Sidyma *bulé*'si tarafından yapılan onurlandırma Traianus'un 25 Ekim 113'te Roma'dan ayrıldığı ve 117 yılı yazında dönüş yolculuğuna başladığı Parthia seferiyle bağlantılı gözükmektedir. Eşi Plotina, yeğeni Matidia, bunun kızı Sabina'yla birlikte Hadrianus'un da yer aldığı²⁰⁰ yolculukta Traianus Beneventum'dan *via Traiana*'yı kullanarak liman kenti Brundisium'a gelmiş; buradan da gemiyle Atina'ya ulaşmıştır. Traianus'un Doğu seferinden haberdar olan Parthia kralının elçileri barış teklifinde bulunmak ve armağanlar sunmak üzere Atina'da onunla görüşmüşlerdir²⁰¹. Bu görüşmede Traianus barışın sözlerle değil işlerle sağlanacağını ve Syria'ya vardığında bu amaçla gerekeni yapacağını söyleyerek armağanları ve barış teklifini geri çevirerek Atina'dan Asia ve Lykia üzerinden Antiokheia'nın limanı Seleukeia Pieria'ya²⁰² varmıştır. Bu yolculuk sırasında Traianus Atina'dan deniz yoluyla büyük olasılıkla Ephesos'a gelmiş; daha sonra Maiandros Vadisi'ni takip edip (Aphrodisias veya Laodikeia'dan geçerek) Kibyra üzerinden Lykia'ya girmiştir. Lykia'da bir limandan, büyük olasılıkla Patara'dan²⁰³, gemiyle Anadolu'nun güney kıyılarını geçerek Seleukeia'ya ulaşmıştır. 7 Ocak 114 tarihinde Antiokheia'ya²⁰⁴ giren Traianus üç yıl süren sefer sırasında²⁰⁵ 115/116 kışını

¹⁹⁹ Kienast, Kaisertabelle 122-127.

²⁰⁰ Matidia ve Plotina, Traianus ölüm döşegindeyken onun yanındadırlar: HA Hadr. 4, 10; Cass. Dio 69,1; Aur. Vict. de Caes. 13, 13; kış. Temporini, Frauen 116-117; Halfmann, Itinera 91 dn. 322.

²⁰¹ Cass. Dio 68, 17, 2.

²⁰² Cass. Dio 68, 17, 3: οὕτω διανοίας ὧν ἐπὶ τε τῆς Ἀσίας καὶ ἐπὶ Λυκίας τῶν τε ἐχομένων ἔθνων ἐς Σελεύκειαν ἐκομίσθη.

²⁰³ Temporini, Frauen 116-17; Halfmann, Itinera 184-185, 187; Balland, Inscriptions 55 dn. 93, 234-235 dn. 81.

²⁰⁴ Cass. Dio, 68, 18, 1; Malalas, 272, 18-22.

²⁰⁵ Seferin ayrıntıları için bak. Guey, Guerre parthique; Lepper, Trajan's Parthian War; Mitford 1980, 1196-1200.

Antiokeia'da geçirmiş; bu sırada 13 Aralık 115 tarihinde bir de depreme tanık olmuştur²⁰⁶. Traianus 117 yılı yazının başında Italia'ya dönmek niyetiyle Mesopotamia'dan Syria'ya geri dönmüş; ne var ki buradan çıktığı deniz yolculuğu 8/9 Ağustos 117'de Selinus'ta ölmesi üzerine son bulmuştur²⁰⁷. Geri dönüş yolculuğunun Kilikia sahillerini takip eden bir seyirde son bulması, Traianus'un Italia'ya dönerken seferin başında izlediği güzergâhı takip etmek niyetinde olduğunu düşündürmektedir. Nitekim C. Trebius Maximus'un²⁰⁸ valiliği sırasında eyalette *procurator* olarak görevli bulunan Caelius Florus'un, Traianus'un geri dönüşü sırasında yapılması gerekli hazırlıklara (εἰς τὴν εὐτυχιστάτην τοῦ [κ]υρίου ἡμῶν ἐπάνοδον) Opramoas'ın katkısını bildirmesi, Lykia'nın da planlanan dönüş güzergâhı üzerinde bulunduğunu göstermektedir²⁰⁹. Bu durumda Plotina'nın Traianus'unla birlikte *sebasteion*'da dikilmiş olması gereken heykel kaidesinin tarihlendirilmesi için ya aile efradıyla birlikte çıktığı seferde Syria'ya ulaşmak için Lykia'ya uğradığı 113 yılı veya aynı güzergâhı izleyeceği düşünülerek dönüş yolculuğunda beraberinde bulunan Plotina ile birlikte yine Lykia'ya uğramasının beklendiği 117 yılı en uygun olasılık gözükmektedir. Bununla birlikte, imparator onurlandırmalarında –tıpkı Bubon'daki *sebasteion*'un heykel kaidelerinde söz konusu olduğu gibi²¹⁰– ἀνέσθησε fiilinin kullanımına gerek görülmediği gerçeği göz önüne alınacak olursa, son satırdaki boşluğu Παρθικοῦ şeklinde tamamlamak ve yazıtı 117 yılına tarihlemek daha olasıdır. Phaselis'te de büyük olasılıkla yine imparatorun Italia'ya dönüş yolculuğu sırasında ziyareti beklentisiyle *bule* ve *demos* tarafından Traianus'un heykelinin dikilmiş olması²¹¹ bu sonucu desteklemektedir.

Phaselis'te Plotina için ayrıca bir de ithaf yazıtı bulunmaktadır²¹². Ama burada Plotina Diva unvanını taşıdığına göre yazıt onun ölümden sonraya tarihlendirilmelidir. D. Kienast, Plotina'nın 122 yılında öldüğüne dair genel kanının yanlışlığını göstermiştir²¹³. M. Dräger'in işaret ettiği gibi Cassius Dio'daki bir aktarım Plotina'nın ölüm tarihini daha kesin bir şekilde belirleyebilmeyi olanaklı kılmaktadır²¹⁴. Hadrianus'un 121-125 yılları arasında yaptığı yolculukta ona eşlik eden Plotina, Cassius Dio'ya göre av meraklısı Hadrianus'un Mysia'da Hadrianutherai'ı kurmasıyla (124) Eleusis *mysteria*'larına katılması (Eylül/Ekim 124) arasındaki bir zamanda ve Anadolu, Ege Adaları veya Yunanistan'da bir yerde ölmüş²¹⁵. Tahta çıkmasında önemli bir rol oynayan Plotina'nın ölümü üzerine Hadrianus cenaze övgüsünü bizzat kendisi yapmış; onuruna *hymnoi* kaleme almış ve onun için bir tapınak inşa ettirmiştir²¹⁶. Plotina için Hadrianus'un yaptırdığı tapınak, Philhellen Caesar'ın ziyareti

²⁰⁶ Cass. Dio 68, 24, 1; Malalas, 275, 7-8; Aur. Vict. Caes. 13, 11.

²⁰⁷ Cass. Dio 68, 33, 3; HA Hadr. 4, 7.

²⁰⁸ C. Trebius Maximus'un 115/6-116/7 yılındaki valiliği için bak. Rémy, carrières sénatoriales 297 no. 241.

²⁰⁹ Kokkinia, Opramoas-Inschrift 129 Komm. IV A 5.

²¹⁰ Bak. Jones 1977-1978, 289 no. 2-3, 290 no. 4, 291 no. 6, 292 no. 7-10, 293 no. 11-12, 295 no. 13.

²¹¹ Blackmann 1981, 145-146 no. 5 = SEG 31 (1981) 1298.

²¹² TAM II 1190. Lykia'da bunların dışında Traianus için dört adet onurlandırma veya ithaf yazıtı daha bilinmektedir. Bunlardan ikisi Traianus'un tahta çıkışı vesilesiyle [TAM II 504 (Pinara); TAM II 492 (Letoon = Balland, Inscriptions no. 55)] dikilmiş olabilecekken; Arneai'dan 102-116 yılları arasına tarihlenen bir yazıtta [TAM II 759; krş. Balland, Inscriptions 194 dn. 14] eski bir *gymnasion* konuk evine dönüştürülerek imparatora ithaf edilmiştir. Dördüncü yazıt ise tarihi saptanamayan bir fragmandır [TAM II 1189 (Phaselis)]. Bunun dışında Ksanthos'ta Traianus onuruna bir de bayram (Τραιάχεια) kutlanmaktadır: Balland, Inscriptions no. 69 (yorum için bak. 234-235).

²¹³ Kienast 1980, 396 ve dn. 33; krş. Kienast, Kaisertabelle 126; Halfmann, Itinera 196; Dräger 2000, 211 dn. 22.

²¹⁴ Cass. Dio 69, 10, 2-3.

²¹⁵ Dräger 2000, 212 dn. 23; krş. Halfmann, Itinera 116-117 dn. 429; 191 ve 200-202.

²¹⁶ Cass. Dio 69, 10, 2-11, 1; ayrıca bak. Dräger 2000, 214 ve dn. 40.

serasında sofist Antonius Polemo'nun, kendi vatani Smyrna için $\delta\iota\varsigma \nu\epsilon\omega\kappa\acute{o}\rho\omicron\varsigma$ ²¹⁷ unvanını elde ettiği tapınak olabilir²¹⁸. Her halükarda Phaselis'te Diva Plotina Augusta için yapılan ithaf bu olaylar silsilesiyle bağlantı içinde İS 124 yılında dikilmiş olmalıdır.

3. Kalaba(t)ia'lı Hoplon'un Mezar Yazıtı

Sebasteion'un hemen önünde, İbrahim Gündüz'ün evinin bahçe duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış, kireçtaşıdan yazıt taşıyıcısı kentte ele geçmiş yazıtlı, dördüncü yuvarlak sunak örneğidir (TAM II 241-243). Son iki satırdaki son sözcükler dışında yazıt iyi korunmuş durumda.

Y: 0,80 m; Çap: 0,61 m; HY: 0,016 m.

- “Οπλων “Οπλωνος του Ἀρτεμιδῶ[ρου]
- 2 Καλαβαττιανός κατεσκ[ευ]ά[σ]ατο
τὴν θήκην ἐαυτῶι καὶ τῆ
- 4 ἐαυτοῦ γυναικὶ Θάλ[.]η Λέοντος
καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν τέκνοις.

Artemidoros oğlu, Hoplon oğlu, Kalabattia'lı Hoplon bu mezarı kendisi, karısı Leon kızı Thal[.]a ve kendilerinden olma çocukları için (yaptırdı).

Tarih: İS 2. yüzyılın ikinci yarısı.

Str. 1: Hoplon özellikle Olympos'ta sıkça rastlanan bir isimdir. Bu isimde Olympos'tan bir de *arkhiereus* bilinmektedir²¹⁹. Bunun dışında Batı Lykia'da Tlos'ta ve Orta Lykia'da Simena'da²²⁰ bu ismi taşıyan şahıslar belgelenmiştir.

Str. 2: Kalaba(t)ia için bak. y.böl. IV.

Str. 4: Θάλιη için bak. Petersen – Luschan, Reisen no. 109 str. 4: γυναικὶ Θάλιη καὶ τέκνοις. Bununla birlikte yazıtın okunamayan kısmında *iota*'nın dolduracağından daha geniş bir boşluk bulunduğu için Θάλ[ει]η tamamlaması daha olasıdır. Θαλλη ismi ise, hem şimdiye kadar bir tek örnekten bilinesi hem de okumanın kesin olmaması²²¹ nedeniyle kabul edilebilir gözükmemektedir.

4. Kent Kurumları: *Paidonomia* ve *Gymnasiarkhia*

Kireçtaşıdan yazıt taşıyıcısı *sebasteion*'un yak. 50 m kuzeybatısında, bir Bizans Dönemi yapısının yıkıntıları arasında bulunmuştur. Yazıt üçüncü satırda bitiyor olmalıdır.

Y: 0,28 m; D: 0,30 m; G: 0,435 m; HY: 0,028-0,03 m.

²¹⁷ ISmyrna 594, 697; Philostr. soph. 1, 25, 2-4; ayrıca bak. Halfmann, Itinera 200.

²¹⁸ Dräger 2000, 215 ve dn. 42.

²¹⁹ Adak – Tüner 2004, no. 4 str. 1-3: Μάρκων Αὐρήλιον | Ἀρχέπολις τὸν καὶ | “Οπλωνα; kırş. Reitzenstein, Bundespriester 210-211 no. 65.

²²⁰ TAM II 589 (Tlos); Petersen – Luschan, Reisen no. 88 (Simena).

²²¹ Zgusta, Personennamen 182 § 408.

.....]ΙΔΟΝ[.....
 2 καὶ γυ]μνασίαρχος
 . . . . .]ΙΔΙΩΝ.^{vac}

[Pa]idon[omos] ve [gy]mnasiarkhos olan
 [NN . . . . kendi] kesesinden (yaptırdı).

Tarih: İS 2. yüzyılın ortaları.

Str. 1: πα]ιδον[όμος²²². Lykia'da ἐφηβάρχος ve παιδονόμος Oinoanda'daki ünlü Demostheneia yazıtı'nda belgelenmiştir²²². Dolayısıyla Yunan παιδεία'sının genel özelliği olan παίδες ve ἔφηβοι için ayrı ayrı olmak üzere iki aşamalı eğitim sisteminin²²³ Lykia'da da söz konusu olduğu söylenebilir. Her iki görev de birer yıllığına seçilen kişiler tarafından yerine getirilmektedir²²⁴. Helenistik Dönem'de örneğin Ephesos (5 adet) ve Kyrene'nin (7 adet) aksine, Sidyma gibi küçük bir kentte, tıpkı Oinoanda'da söz konusu olduğu gibi birer *paidonomos* ve *ephebarkhos* görevlendirilmesi yeterli gelmiş olmalıdır. Teos'tan İÖ 2. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta göre kentin eğitim kurumunda üç adet γραμματοδιδάσκαλοι, iki adet παιδοτρίβης, bir adet κθαρισθής ve γαφάλτης görevlidir. Yine aynı yazıtta *paidonomos* olabilmek için 40 yaş sınırı getirilmiştir²²⁵. Opramoas'ın Ksanthos'ta yurttaşların çocuklarının eğitimi için yarptığı yardım (τὰ δὲ τέκνα πάντα τῶν πολειτῶν παιδεύει τε καὶ τρέφει)²²⁶ eğitimin kent hayatında taşıdığı önemi vurgulamaktadır. Bunun dışında Sidyma'da bir tıp okulunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Claudius'un özel doktoru ve azatlısı Ti. Claudius Epagathos'un dışında iki başhekim bilinmektedir: M. Aur. Ptolemaios qui et Aristodemos (TAM II 221) ve M. Aur. Ptolemaios qui et Aristoteles (TAM II 224). Ayrıca 450 yılında tahta çıkan Marcianus 420-422 yılları arasındaki Parthia seferinden dönüşünde ağır bir hastalığa yakalanınca iyileşmek için Sidyma'ya gelmiştir²²⁷. Burada Fl. Eutolmius Tatianus'un torunlarının evinde misafir olmuş ve onlar sayesinde hastalığından şifa bulup verdikleri parayla da Konstantinopolis'e geri dönebilmiştir. Marcianus tahta çıkınca iki kardeşi ödüllendirmiştir (bak. y.böl. II). Bu tarihsel veri Sidyma'daki tıp okulunun İS 5. yüzyıla kadar etkinliğini sürdürdüğüne işaret etmektedir.

Hippokrates (TAM II 223-224) ile Antik Dönem'in en ünlü Hippokrates sözlüğü (vocum Hippocraticarum collectio) yazarı Erotianos'un (TAM II 213); ünlü hatipler Demosthenes²²⁸ ve Aiskhines'in (TAM II 238); filozoflar Aristoteles²²⁹ ile İÖ 2. yüzyılda yaşamış stoacı Boethos'un²³⁰; *tragodia* ile *komodia*'nın Musa'ları Melpomene (TAM II 246) ve Thalia'nın (bak. y. yeni yazıt no. 3);

²²² Wörrle, Stadt und Fest str. 71.

²²³ E. Ziebarth, Aus dem griechischen Schulwesen. Eudemos von Milet und Verwandtes, Leipzig – Berlin 1914².

²²⁴ Wörrle, Stadt und Fest 116.

²²⁵ SIG 578 str. 1-2.

²²⁶ Balland, Inscriptions no. 67 str. 24-25.

²²⁷ Lib. ep. 899; Hell. 4, 47-50.

²²⁸ TAM II 175, 176 (str. a17), 191, 199, 200, 214, 220, 222, 239.

²²⁹ TAM II 223-224, 244.

²³⁰ TAM II 176 (str. a17, a44), 241.

Menelaos (TAM II 214), Telemakhos²³¹, Diomedes²³², Helene²³³ gibi Homeros kahramanları ile Iason²³⁴, Antenor (TAM II 241) ve Daidalos (TAM II 244) gibi mitos karakterlerinin isimlerini taşıyan şahıslar kentte eğitimli bir grubun varlığına işaret etmektedir.

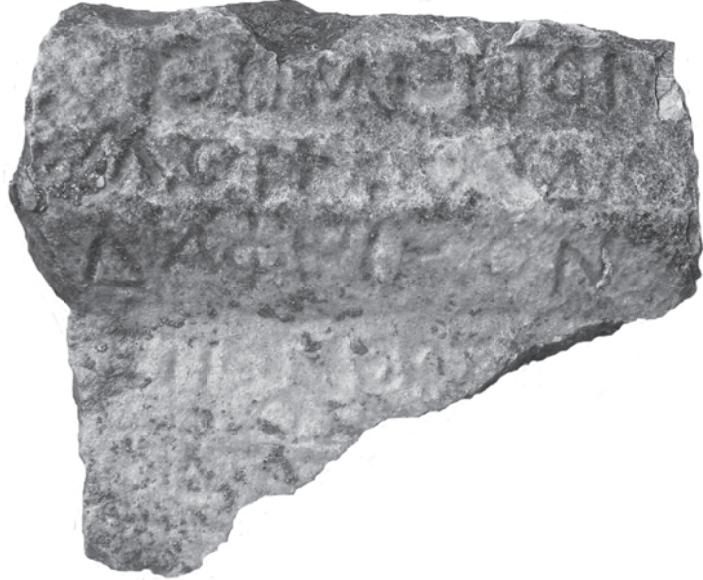
Str. 2: γυμνασίαρχος. Yunan dünyasında sosyal ve kültürel yaşamın en önemli kurumlarından biri de *gymnasion*'dur²³⁵. Kentte ikisi gençler²³⁶ ve biri yaşlılar (TAM II 176, 200) için olmak üzere üç *gymnasiarkhia* bulunmakla birlikte, M. Wörrle'nin ileri sürdüğü gibi bunun üç ayrı *gymnasion*'a işaret ettiğini düşünmek²³⁷ Sidyma gibi küçük bir kent için zor gözükmemektedir. Her halükarda kentte *balaneion* ve *gymnasion* bir ve aynı yapı kompleksi içinde bütünleşmiş gözükmemektedir (bak. y.dn. 42).

Str. 3: [ἐκ τῶν] ἰδίων.

5. Dernek Üyesi Cl. Daphnikos için Derneğin Diğer Üyeleri Tarafından Dikilen Mezar Steli Ziya Ece'nin bahçesinde eşik taşı olarak kullanılmakta. Büyük ihtimalle *nekropolis* alanından getirilmiş olmalı. Kireçtaşından, profilli, dörtgen stel. Yazıtın ilk üç satırı profil yüzeyinde ve tam. Yazıt yüzeyi dördüncü satırdan itibaren sağdan kırık. Yazıt 7. satırdan itibaren eksik.

Y: 0,25 m; D: 0,105 m; G: 0,275 m; HY: 0,02 m.

οἱ φίλοι τὸν
2 φίλον Κλαύδιον
Δαφνικὸν
4 Ἐπάγαθος
Δεῖος
6 [Φί]λτατ[ος]
[. . . . .]

Dostları (collegae), Epagathos, Deios, Philtatos ve [. . . .], dostları (collegam) Claudius Daphnikos'u (selamlar)

Tarih: İS 3. yüzyıl.

²³¹ *Consularis* sınıfından Ti. Cl. Telemakhos: TAM II 175, 176 str. a16.

²³² TAM II 176 (str. a10, a14, b44), 197, 209, 214.

²³³ TAM II 195-196, 214.

²³⁴ TAM II 176 (str. a12, a18, b5, b9, b32); 195-196, 198, 210, 220, 233, 236, 247; Frézouls – Morant, no. 5.

²³⁵ *Gymnasion* için genel olarak bak. Delorme, *Gymnasion*. *Gymnasion*'un eğitim sistemi içindeki yeri için krş. Nijf 2004, 206-212.

²³⁶ TAM II 189: τελέσσασαν τῇ πατρίδει ἱερωσύνην Σεβαστῶν καὶ τὰς δύο τῶν νέων γυμνασιαρχίας.

²³⁷ Wörrle, *Stadt und Fest* 113-114 ve dn. 212. Oinoanda'da büyük kentlerdekine oranla küçük ölçekli kalsa da iki adet *balaneion/gymnasion* kompleksi bulunmaktadır: krş. Nijf 2004, 207.

Burada orta tabakanın meydana getirdiği bir *collegium* (dernek) söz konusu olmalıdır. Nitekim hukukçu Gaius bu tür *collegia*'nın Yunancası'nın buradaki ifadeyle eş anlamlı olacak şekilde *ἐταιρεία*²³⁸ olduğunu dile getirmektedir. Aslında benzer dernekler Yunan dünyasında Solon Dönemi'ne kadar geri gitmektedir. Nitekim Gaius aynı yerde Solon Yasası'nın kentten aynı mahallesi (*δημος*) ya da sokakta (*φράτορες*) yaşayan insanların, ayrıca denizcilerin dini merasimler, ortak yemekler, ortak mezarlar, ortak ticaret ve girişimler için, kendi aralarında anlaşmaları durumunda ve resmi yasalarda aksi yönde bir yasaklama bulunmadığı sürece bir araya gelmelerine izin verdiğini aktarmaktadır. Burada tanıtılan yazıt yukarıda sıralanan ortak amaçlardan bir veya birkaçı için bir araya gelmiş insanların oluşturduğu bu tür bir *collegium*'un Sidyma'da da bulunduğu dair önceden bilinenlerle birlikte beşinci belge olmaktadır²³⁹. Opramoas'ın Ksanthos sakinlerine mezarları için finansal yardımda bulunması²⁴⁰, *plebs urbana*'nın bu konuda ekonomik yetersizliğe bağlı olarak mezar sahibi olabilmek için bir *collegium*'un çatısı altında bir araya gelmiş olabileceğini düşündürse de, Opramoas'ın hayrı daha ziyade 141 yılında bütün Lykia'da büyük bir yıkıma neden olan depremle bağlantılı olmalıdır. Zira aşağıda da vurgulanacağı gibi Roma Dönemi dernekleri sadece *collegia funeraticia* olmaktan çok daha derin bir sosyal anlam taşımaktadır.

Lanuvium'da bulunmuş olan ve İS 133 yılına tarihlenen bir yazıt²⁴¹ Roma Dönemi derneklerinin tüzükleri hakkında önemli bilgiler içermektedir. Yazıt, Diana ile Antinoos'un müminleri derneğinin (*collegium cultorum Dianae et Antinooi*) kurulmasına, üyelerinin (*collegae*) ayda sadece bir kere toplanmaları ve sadece kurban adaklarıyla dernek üyelerinin cenaze masraflarının karşılanması için aidat ve katkı payı alınması şartıyla izin verildiğini belirten *senatus consultum*'dan bir bölümle başlanmaktadır²⁴². Bunu derneğin tüzüğünü (*lex collegi*) içeren satırlar takip etmektedir. Söz konusu tüzüğe göre derneğe üye olmak için 100 HS ile bir *amphora* şaraptan oluşan giriş aidatının ardından aylık 1.25 HS katkı payı ödenmekte (col. I str. 21-22); ayrıca köleler de efendilerinin bilgi ve izinleri dâhilinde dernek üyesi olabilmekteydi (col. II str. 3-4). Köle bir üye eğer azat edilirse, ayrıca derneğe bir *amphora* şarap bağışlıyordu (col. II str. 6-7). Katkı paylarını üst üste altı ay boyunca ödemeyen biri cenaze masraflarının dernek tarafından karşılanması hakkını kaybederken, düzenli ödeme yapan biri ölünce cenaze masrafları için derneğin kasasından 300 HS ayrılıyordu (col. I str. 23-25). Üyeler katkı paylarını ödemek için ayda bir kere akşam yemeğinde bir araya geliyorlardı. Yemek günleri Diana ve Antinoos ile kentten önde gelen kişilerinin doğum günlerinde tertipleniyordu (col. II str.

²³⁸ Dig. 47, 22, 4: Sodales sunt, qui eiusdem collegii sunt: quam Graeci ἐταιρείαν vocant. His autem potestatem facit lex pactionem quam velint sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. Sed haec lex videtur ex lege Solonis tralata esse. Nam illuc ita est: ἐὰν δὲ δῆμος ἢ φράτορες ἢ ἱερῶν ὀργῶν ἢ αὐτὰι ἢ σύσσιτοι ἢ ὁμόταφοι ἢ θιασῶται ἢ ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι ἢ εἰς ἐμπορίαν, ὅτι ἂν τούτων διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι, ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ δημόσια γράμματα [id est: quod si pagus vel curiales vel sacrarum epularum (?) vel mensae vel sepulcri communione iuncti vel sodales vel qui ad praedam faciendam negotiationemve proficiscuntur quidquid horum inter se constituerint, id ratum esse, nisi publicae leges obstant.]

²³⁹ TAM II 230, 231, 238; Frézouls – Morant 1985, 241-243 no. 7. Bu yazıtların ekonomik sıkıntı içindeki aşağı tabakanın mezar sahibi olabilmek için meydana getirdiği bir *collegium* olarak yorumlanması hakkında krş. Gordon et al. 1993, 151 dn. 347.

²⁴⁰ Balland, Inscriptions no. 67 str. 30: διδωσιν δὲ καὶ κηδευτικὸν τοῖς βιώσασιν; yorum için bak. s. 202-203.

²⁴¹ CIL XIV 2112 (= ILS 7212). Metin için ayrıca bak. Gordon, Latin Inscriptions 63-65 no. 196; Schiess, *collegia funeraticia* 138-138 no. 244; Liebenam, *römisches Vereinwesen* 320-323 no. 64; Bruns, FIRA 388-391 no. 175; Flambard 1987, 226-228; Ebel, *Gemeinde* 19-25.

²⁴² Col. I str. 11-14: kaput ex s(enatus) c(onsulto) p(opuli) R(omani) | quib[us] permissum est co]nvenire colle-giumq(ue) habere liceat qui stipem menstruam conferre vol[en]t ad faciend[um] sa]cra in it(!) collegium coeant neq(ue) sub specie eius collegi(i) nisi semel in men[se] c[oeant] stipem con]ferendi causa unde defuncti sepeliantur.

11-13). Bu yemeklerin masrafları üye kayıt listelerindeki sıraya göre seçilen dört kişi tarafından karşılanıyordu. Bunlardan her biri bir *amphora* şarap, her bir üye için 0.5 HS değerinde ekmek, dört sardalye balığı, sıcak su ve servisi görececek bir garson ile yemeğin verileceği mekanın temin emekle yükümlüydüler (col. II str. 14-16). Yemek masraflarını karşılama sırası gelen kişi bunu yerine getirmezse dernek kasasına 30 HS ceza ödemek zorundaydı (col. II str. 8-9). Yemeklerde üyelere biri hakkında kötü konuşan veya kavga çıkaran kişiye 12 HS, dernek başkanına saygısızlık edene ise 20 HS ceza veriliyordu (col. II str. 26-28). Beş yıllığına görev yapan dernek başkanı dini günlerde beyaz giyinmeli ve şarap ve tütsü adakları yapmalı; ayrıca Diana ile Antinoos'un doğum günlerinde dernek üyelerine akşam yemeğinden önce hamamda şarap dağıtmalıydı (col. II str. 29-31).

T. Mommsen İS 133 yılına ait *senatus consultum*'un sadece Lanuvium'daki tekil örnek için çıkarılmış olamayacağını, aksi takdirde buradaki dernek üyelerinin Antinoos'un tapınağına diktirdikleri yazıtta bunun bir paragrafını değil tümünü kayda geçireceklerini düşünmektedir. Bu yorumun ardından da üyelere toplanan paranın ne şekilde kullanılacağını aktaran (col. I str. 11: *unde defuncti sepeliantur*) ifadeden hareketle yazıtın on birinci satırındaki boşluğu *in fun]era* (cenaze törenleri için) şeklinde tamamlamakta ve buradaki derneği *collegia funeraticia* olarak adlandırmaktadır²⁴³. T. Mommsen ayrıca, Severus'lar Dönemi hukukçusu Marcianus'taki bir metne²⁴⁴ dikkat çekmektedir. Burada Marcianus, üyelerinin ayda bir buluşmalarına ve aidat toplamalarına izin verilen *collegia tenuiorum* hariç diğer bütün derneklerin yasaklandığını dile getirmektedir. Bununla Lanuvium yazıtı arasındaki dil ve içerik benzerliğine dayanan T. Mommsen *collegia funeraticia* ile *collegia tenuiorum*'u eş anlamlı görmekte ve söz konusu derneklerin, üyelerinin cenaze masraflarını karşılamak amacıyla kurulduklarını düşünmektedir²⁴⁵.

Bu yorum bilim dünyasında uzunca bir zaman genel kabul görmüştür²⁴⁶. Bununla birlikte T. Mommsen'in yorumu yazıtın ilk sütununun on ikinci satırındaki varsayımsal bir tamamlamaya (*in fun]era*) dayanmaktadır. Üstelik *collegia funeraticia* ifadesinin Antik Dönem'de kullanıldığına dair şimdiye kadar bir veri bulunmamaktadır. Ayrıca dernekler, ana amaçları ne olursa olsun, üyelerinin mezarları ve cenaze törenlerinden sorumlu olmakla birlikte, üyelerin temel ortak-faaliyetleri bayramlar ve toplantılar tertip etmektir. Bu nedenle dernekleri faaliyet alanları veya taşıdıkları isimlerden yola çıkarak sınıflandırmak doğru değildir²⁴⁷. Dolayısıyla F. M. Ausbüttel'in on ikinci satır için *ad facienda sac]ra* (dini merasimlerin yapılması için)²⁴⁸ tamamlaması T. Mommsen'in önerisine kıyasla daha olası görülmektedir. Zaten son 25 yılda yapılan çalışmalar, T. Mommsen'in yorumunu terk etmektedir²⁴⁹. Bu çalışmalarda dernek üyeliğinin ekonomik bir zorunluluktan değil, bilinçli bir tercihten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. O. M. Nijf, J. R. Patterson ve B. Bollmann'ın incelemeleri dernek üyelerinin yoksul değil, tüccar veya zanaatkâr gibi orta tabakaya mensup (*plebs media*); işçi

²⁴³ Mommsen, De Collegiis 98.

²⁴⁴ Dig. 47, 22, 1: Mandatis principalibus praecipitur praesidibus provinciarum, ne patiantur esse collegia sodalicia neve milites collegia in castris habeant. Sed permittitur tenuioribus stipem menstruam conferre, dum tamen semel in mense coeant, ne sub praetextu huiusmodi illicitum collegium coeat. Quod non tantum in urbe, sed et in Italia et in provinciis locum habere divus quoque Severus rescipit.

²⁴⁵ Mommsen, De Collegiis 87-91.

²⁴⁶ T. Mommsen'in yorumunu onaylayan sonraki çalışmalar için bak. Ebel, Gemeinde 34-35 dn. 106.

²⁴⁷ Krş. Flambard 1987, 210.

²⁴⁸ Ausbüttel, Vereine im Westen 27-28.

²⁴⁹ Roma dernekleri üzerine yapılan çalışmaların tarihçesi için bak. Perry, Roman Collegia 191-213.

değil, küçük ölçekli de olsa işveren olduklarını göstermiştir²⁵⁰. Bu veriler ışığında Marcianus'un metninde geçen *tenuiores*'i tek başlarına mezar sahibi olamayacak kadar yoksul bir zümre şeklinde anlamamak gerektiğinden bir dernek tarafından gömülme için ekonomik zorlukların dışında bir gerekçe aranmalıdır. Bu yönde dikkat edilmesi gereken ilk veri bir üyenin cenaze törenine diğer tüm üyelerin katılma zorunluluğudur. Bu sayede cenaze töreninde çok sayıda kişinin hazır bulunması, dernek üyesi olan *plebs media* tarafından *honestiores*'in cenaze törenlerini çağrıştıran sosyal bir ayrıcalık olarak algılanmış olmalıdır²⁵¹. Dolayısıyla burada *honestiores* ile *tenuiores* arasında ekonomik olmaktan ziyade sosyal bir tabakalaşma bulunduğu izlenimi uyanmaktadır²⁵². Derneklerin cenaze törenlerinin dışında resmi şölen ve törenlere katılması, ayrıca dernek üyeleri için tiyatro ve *stadion*'larda özel yer ayrılması bunlara toplumsal yaşam içinde özel bir önem de kazandırmış gözükmektedir²⁵³.

J-M. Flambard ise üyelerinin meslek grupları (1), ikamet yerleri (2), inançları (3), cenazeleri (4) ve derneklerin ana faaliyetleri üzerine gözlemleri sonucunda *collegia* hakkında şu sonuçlara varmaktadır²⁵⁴: (1) Bazı dernekler farklı mesleklerden üyeler kabul etse de üyeler büyük oranda aynı veya ilgili meslek gruplarından. (2) Üyeler genellikle komşudurlar veya aynı mahallede oturmaktadırlar²⁵⁵. (3) Aralarında bir inanç birliği bulunup bulunmadığına dair bunlar tarafından yapılmış adaklarla taşıdıkları *theophorik* isimler gibi kesin olmayan verilere dayanmaktan başka yol olmasa da üyelerin aynı inançları paylaştıkları ve benzer kült faaliyetlerinde buldukları söylenebilir²⁵⁶. (4) Dernekler, ana amaçları ne olursa olsun, üyelerinin mezarları ve cenaze törenlerinden sorumludur ve bunlar genelde bir arada gömülürler²⁵⁷.

6. Ti. Cl. Onesimos'un Mezarı

Kentin kuzey ucunda 8 lahitten oluşan bir mezar grubunun yakınında bulunan ve yazıtı daha önceden yayımlanan (TAM II 216) *heroon*'un çatı bloğunun yakınında. Mezar sahibinin adından da anlaşıldığı üzere aynı *heroon*'un lento duvarına ait bir blok taşı. Söz konusu blok iki parçaya bölünmüş durumda. Yazıt yine de iyi korunmuş durumda.

Y1: 0,52 m; D1: 0,33 m; G1: 0,041 m; HY: 0,03 m; Y2: 0,525 m; D2: 0,025 m; G2: 0,091 m.

τὸ μνημεῖον κατεσκεύασεν Τιβέριος Κλαύδιος

2 Ὀνήσιμος Σιδ[υ]μεὺς ἑαυτῷ καὶ Αὐξάνοντι Ἑλιοδῶ(ρου)
καὶ γυναικὶ αὐτοῦ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν καὶ Κλαυδίῳ

4 Νηρίτῳ καὶ γυναικὶ καὶ τοῖς ἐξ <α>ὐτῶν καὶ Καριστανια-
νοῖς Στεφάνῳ καὶ Θάλλῳ καὶ γυναιξὶν καὶ τέκνοι[ς]

6 αὐτῶν. ἐπὶ τῷ ἑαυτὸν μόνον τεθηγαί με ἐν τῇ

²⁵⁰ Nijf, Professional Associations 18-23; Patterson 1993, 15-27; Bollmann, römische Vereinshäuser 27-31; krş. Rebillard, Care of the Dead 39-40 dn. 5. Anadolu'da bilinen dernekler için bak. Arnaoutoglou 2002.

²⁵¹ Nijf, Professional Associations 55-68.

²⁵² Rebillard, Care of the Dead 38.

²⁵³ Nijf, Professional Associations 131-133.

²⁵⁴ Flambard 1987, 210; krş. Rebillard, Care of the Dead 39.

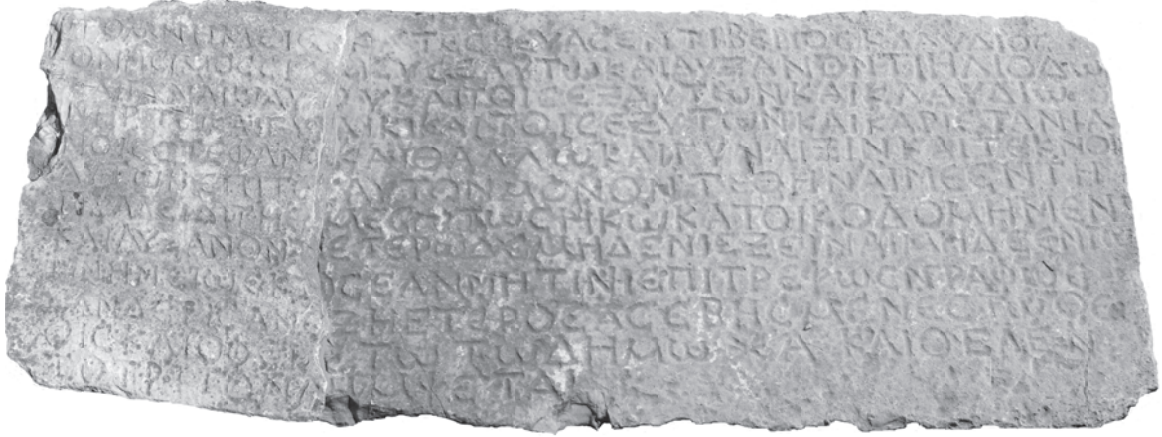
²⁵⁵ Krş. Solon Yasası: Dig. 47, 22, 4: ἐὰν δὲ δῆμος ἢ φράτορες (. . .) ὅτι ἂν τούτων διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι.

²⁵⁶ Derneklerin dinsel bağları için krş. Beard et al., Religions of Rome (I) 272-273.

²⁵⁷ Krş. Beard et al., Religions of Rome (I) 270.

- πυλαίδι τῆ ἐ[ν] μέσῳ τῷ σηκῷ κατοικοδομημένη
 8 καὶ Αὐξάνοντ[α]. ἐτέρῳ δὲ μηδενὶ ἐξεῖναι μήδε ἐν τῷ
 μνημείῳ, ἐκτὸς ἐὰν μὴ τι ἐπιτρέψω ἐνγράφως.
 10 ἐὰν δὲ τις ἀνοίξῃ ἕτερος ἀσεβῆς μὲν ἔστω θε-
 οῖς καὶ ὀφειλέτω τῷ δήμῳ *α καὶ ὁ ἐλέν(ξας)
 12 τὸ τρίτον λήμψεται.

ΤΟΜΝΗΜΕΙΟΝ ΚΑΤΕΣΚΕΥΑΣΕΝ ΤΙΒΕΡΙΟΣ ΚΛΑΥΔΙΟΣ
 ΟΝΗΣΙΜΟΣ ΚΑΙ ΔΕ ΜΕΥΣΕΑΥΤΩ ΚΑΙ ΑΥΞΑΝΟΝΤΗ ΗΛΙΟΔΩ
 ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΙΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΕΞ ΑΥΤΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΥΔΙΩ
 ΝΗΡΙΤΩ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΙΚΑΙ ΤΟΙΣ ΕΞ ΑΥΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΡΙΣΤΑΝΙΑ
 ΝΟΙΣ ΣΤΕΦΑΝΩ ΚΑΙ ΘΑΛΛΩ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΞΙΝ ΚΑΙ ΤΕΚΝΟΙ
 ΑΥΤΩΝ ΕΠΙ Τῷ ΕΑΥΤΟΝ ΜΟΝΟΝ ΤΕΘΗΝΑΙ ΜΕ ΕΝ Τῇ
 ΠΥΛΑΙΔΙ ΤΗΣ ΜΕΣΩ ΤΩ ΣΗΚΩ ΚΑΤΟΙΚΟΔΟΜΗΜΕΝΙ
 ΚΑΙ ΑΥΞΑΝΟΝΤΕ ΕΤΕΡΩ ΔΕ ΜΗΔΕΝΙ ΕΞΕΙΝΑΙ ΜΗΔΕ ΕΝ Τῷ
 ΜΝΗΜΕΙΩ ΕΚΙΘΕΑΝ ΜΗΤΙΝΙ ΕΠΙ ΤΡΕΨΩ ΕΝ ΓΡΑΦΩΣ
 ΕΑΝ ΔΕ ΤΙΣ ΑΝΘΙΣ ΕΤΕΡΟΣ ΑΣΕΒΗΣ ΜΕΝ ΕΣΤΩ ΘΕ
 ΟΙΣ ΚΑΙ ΟΦΕΙΛΕΤΩ Τῷ ΔΗΜῷ *Α ΚΑΙ Ο ΕΛΕΝ
 ΤΟ ΤΡΙΤΟΝ ΛΗΜΨΕΤΑΙ

Bu anıt mezarı Sidyma'lı Tiberius Claudius Onesimos kendisi, Heliodoros oğlu Auksanon ile karısı ve ikisinden olma çocukları, Claudius Neritus ile karısı ve ikisinden olma çocukları ve Caristianus Stephanos ve Caristianus Thallos ile bunların karıları ve bu karılardan olma çocukları için yaptırdı. Gömü alanının (σηκός) ortasında inşa edilen lahite (πυλαίς) sadece kendimin ve Auksanon'un gömülmesini (kararlaştırdım). Yazılı olarak izin vermem haricinde başka hiç kimse bu anıt mezara (gömülmeye) izinli değildir. Eğer bir başkası (mezarı) açacak olursa tanrılar huzurunda kâfir olacağı gibi demos'a da 1000 denaria borçlu olsun ve bunu ihbar eden (cezanın) 1/3'ünü alsın.

Tarih: *terminus postquem* İS 186.

Str. 1-4: Sidyma'daki Claudii soyu için bak. y.böl. III.

Str. 4-5: Caristanii vatandaşlık hakkını Domitianus Dönemi'nde Lykia-Pamphylia valisi olan C. Caristianus Fronto'dan²⁵⁸ (İS 81/82-83/84) edinmiş olmalıdır. Ti. Cl. Caesianus Agrippa'nın soyuna her ne kadar İmparator Claudius veya Nero tarafından vatandaşlık hakkı verilmiş olsa da, bu zat *cognomen*'ini dönemin valisi C. Caristianus Fronto'ya yaranmak kaygısıyla, onun büyük ihtimalle dedesi olan C. Caristianus Caesianus Iullus'a²⁵⁹ izafeten almış gözükmektedir. Augustus tarafından Colonia Caesarea Antiochia'ya Güney Etruria'dan kolonist olarak yerleştirilen Caristanii sülalesinin mensupları atlı sınıfına (*ordo equester*) dâhil olmak birlikte, C. Caristianus Fronto, Vespasianus tarafından (olasılıkla İS 70 ile 73/74 yılları arasında) *homo novus* olarak *ordo senatorius* sınıfına yükseltilmiştir (*adlectus in senatu inter tribunicios*)²⁶⁰.

Caristianianus Stephanos ve Caristianianus Thallos İS 186/187 yılında kurulan *gerusia*'nın *demotikos* zümresinden üyeleridir²⁶¹. Thallos adı Lykia'da Sidyma dışında Korydalla'da kullanılmıştır (TAM II 939). Mezar sahibi ile mezara gömü izni bulunanlar arasında nasıl bir yakınlık ilişkisi bulunduğu yazıtın içeriğinden anlaşılamamaktadır.

Str. 7: Polluks²⁶² tarafından mezar mimarisiyle bağlantı içinde anılan πυαλις (πυελίς, ποαλίς, πέλος, πύαλος) sözcüğü Lykia'da Ksanthos²⁶³, Kadyanda²⁶⁴ ve Sidyma'da²⁶⁵ lahit için kullanılan özel bir terimdir²⁶⁶.

σηκός : Polluks²⁶⁷ ve Ammonius²⁶⁸ ναός ile σηκός arasındaki anlam farkına vurgu yaparak bunlardan ilkinin tanrılara ikincisinin ise *heros*'lara özgü olduğunu belirtmektedir. Buna uygun olarak sözcük geniş aile mezarları için de kullanılmıştır²⁶⁹.

²⁵⁸ PIR² C 423; Halfmann, Senatoren 109 no.13; Rémy, carrières sénatoriales 290 ve 62-64 no. 48; Halfmann 2007, 181-182.

²⁵⁹ PIR² C 425; Devijver, Prosopographia 225 C 81; Halfmann, Senatoren 109-110 no. 13a. İkinci *cognomen*'in Iullus şeklinde düzeltilmesi için bak. Christol et al. 2001, 3; Christol – Drew-Bear 2002, 279; krş. Halfmann 2007, 182-183 no. 1b.

²⁶⁰ ILS 9485; krş. Rémy, carrières sénatoriales 63; Halfmann 2007, 182.

²⁶¹ TAM II 176 str. b25-26. *Demotikos* zümresinden *gerusia* üyesi olan diğer Caristanii için bak. TAM II 176 b23-24 ve b27-28.

²⁶² Poll. 3, 102; 8, 146; krş. Robert 1974, 237 dn. 371.

²⁶³ TAM II 342, 346, 347, 348 (son üç yazıtta ποαλίδα formunda); krş. Balland, Inscriptions s. 267 dn. 47.

²⁶⁴ TAM II 693.

²⁶⁵ TAM II 249; ayrıca bak. y.dn.16.

²⁶⁶ Kubinska, Monuments funéraires, 46-49.

²⁶⁷ Poll. 1, 6: οἱ μὲν γὰρ ἀκριβέστεροι σηκὸν τὸν τῶν ἡρώων λέγουσιν, οἱ δὲ ποιηταὶ καὶ τὸν τῶν θεῶν.

²⁶⁸ Ammonius, De adfinium vocabulorum differentia, 329: ναός καὶ σηκός διαφέρει. ὁ μὲν γὰρ ναός ἐστὶ θεῶν, ὁ δὲ σηκός ἡρώων.

²⁶⁹ Kubinska, Monuments funéraires 114-115; Mitchell 1977, 90 no. 31; Naour 1977, 284 dn. 58; Frézouls – Morant 1985, 236-238 no. 4; Milner 2000, 141; Cormack, Space of Death 305. Ayrıca bak. y.dn. 19.

Kaynakça

- Adak-Tüner 2004 M. Adak – N. Tüner, Neue Inschriften aus Olympos und seinem Territorium I, *Gephyra* 1, 2004, 53-65.
- Anadolu, Roma Tapınakları M. U. Anadolu, Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları, İstanbul 1970.
- Arnaoutoglou 2002 I. N. Arnaoutoglou, Roman Law and collegia in Asia Minor, *RIDA* 49, 2002, 27-44.
- ATL B. D. Meritt – H. T. Wade-Gery – M. F. McGregor, *The Athenian Tribute Lists I-IV*, Cambridge (I) – Princeton (II-IV) 1939-1953.
- Ausbüttel, Vereine im Westen F. M. Ausbüttel, *Untersuchungen zu den Vereinen im Westen des römischen Reiches*, Kallmünz 1982.
- Balland, Inscriptions A. Balland, *Fouilles de Xanthos VII: Inscriptions d'époque impériale du Létoon*, Paris 1981.
- Barbantani 2007 S. Barbantani, Supplementum Hellenisticum 969 (PSI in. 436): in Praise of a Ptolemaic General?, şurada: B. Palme (ed.), *Akten des 23. Internationalen Papyrologenkongresses*, Wien, 22.-28. Juli 2001, *Viyana* 2007, 19-24.
- Barresi, Asia Minore P. Barresi, *Province dell'Asia Minore. Costo dei marmi architettura pubblica e committenza*, Roma 2003.
- Bean, Lycian Turkey G. E. Bean, *Lycian Turkey. An Archaeological Guide*, Londra 1978.
- Bean 1979 G. E. Bean, Sidyma, şurada: R. Stillwell (ed.), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton 1979², 837-838.
- Beard et al., Religions of Rome M. Beard – J. Noth – S. Price, *Religions of Rome I-II*, Cambridge 1998.
- Behrwald, Lykischer Bund R. Behrwald, *Der lykische Bund. Untersuchungen zu Geschichte und Verfassung [Antiquitas. Reihe 1, Abhandlungen zur alten Geschichte, 48]*, Bonn 2000.
- Benndorf – Niemann, Reisen O. Benndorf – G. Niemann, *Reisen in Lykien und Karien (Reisen im südwestlichen Kleinasien I)*, *Viyana* 1884.
- Bernard 1964 P. Bernard, Une pièce d'armure perse sur un monument lycien, *Syria* 41, 1964, 195-212.
- Berns, Grabbauten C. Berns, *Untersuchungen zu den Grabbauten der frühen Kaiserzeit in Kleinasien (AMS 51)*, Bonn 2003.
- Berve, Alexanderreich H. Berve, *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage I-II*, München 1926.
- Billerbeck, Stephani Byzantii Ethnica M. Billerbeck (ed.), *Stephani Byzantii Ethnica vol. I: A-G*, Berlin – New York 2006.
- Birley 1997 A. R. Birley, Hadrian and Greek Senators, *ZPE* 116, 1997, 209-245.
- Bittel 1976 K. Bittel, Die Galater in Kleinasien, archäologisch gesehen, şurada: D. M. Pippidi (ed.), *Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine dans le monde ancien. Travaux du VIe Congrès International d'Études Classiques*, Madrid, Sept. 1974, *Bükreş* 1976, 241-249.
- Blackman 1981 D. J. Blackman, The Inscriptions, şurada: J. Schäfer (ed.), *Phaselis. Beiträge zur Topographie und Geschichte der Stadt und ihrer Häfen*, Tübingen 1981, 138-163.
- Blinkenberg, Lindos C. Blinkenberg, *Lindos. Fouilles et recherches 1902-1914 II: Inscriptions*, Kopenhag – Berlin 1941.
- Bollmann, römische Vereinshäuser B. Bollmann, *Römische Vereinshäuser: Untersuchungen zu den Scholae der römischen Berufs-, Kult- und Augustalen-Kollegien in Italien*, Mainz 1998.

- Borchhardt 1991 J. Borchhardt, Ein Ptolemaion in Limyra, RA 1991, 309-322.
- Borchhardt, Zêmuri J. Borchhardt, Die Steine von Zêmuri. Archäologische Forschungen an den verborgenen Wassern von Limyra, Viyana 1993.
- Borchhardt, Kenotaph J. Borchhardt, Der Fries vom Kenotaph für Gaius Caesar in Limyra (Forschungen in Limyra 2), Viyana 2002.
- Borchhardt et al. 2003 J. Borchhardt – G. Neumann – K. Schulz, Tuminehi/Tymnessos, Adalya 6, 2003, 21-89.
- Börker-Klähn 1994 J. Börker-Klähn, Neues zur Geschichte Lykiens, Athenaeum 82, 1994, 315-330.
- Bringmann 1977 K. Bringmann, "Imperium proconsulare" und Mitregentschaft im frühen Prinzipat, Chiron 7, 1977, 219-238.
- Bruns, FIRA C. G. Bruns, Fontes Iuris Romani Antiqui, Tübingen 1909⁷.
- Carruba 1978 O. Carruba, Il relativo e gli indefiniti in Licio, Sprache 24, 1978, 163-179.
- Carruba 1996 O. Carruba, Neues zur Frühgeschichte Lykiens, şurada: F. Blakolmer et al. (ed.), Fremde Zeiten. Festschrift für Jürgen Borchhardt I, Viyana 1996.
- Chanotis, Historie und Historiker A. Chanotis, Historie und Historiker in den griechischen Inschriften, Stuttgart 1988.
- Chastagnol 1979 A. Chastagnol, Les femmes dans l'ordre sénatorial: titulature et rang social à Rome, RH 262, 1979, 3-28.
- Christol – Drew-Bear 1991 M. Christol – T. Drew-Bear, Un sénateur de Xanthos, JS 3-4, 1991, 195-226.
- Christol – Drew-Bear 2002 M. Christol – T. Drew-Bear, Un nouveau notable d'Antioche de Pisidie et les préfets de duumviri de la colonie, Anatolia Antiqua 10, 2002, 277-289.
- Christol et al. 2001 M. Christol – T. Drew-Bear – M. Taşlıalan, L'empereur Claude, le chevalier C. Caristianus Fronto Caesianus Iullus et le culte impérial à Antioche de Pisidie, Tyche 16, 2001, 1-20.
- Clauss 1996 M. Clauss, Deus praesens. Der römische Kaiser als Gott, Klio 78/2, 1996, 400-433.
- Cormack, Temple Tombs S. H. Cormack, "Non inter nota sepulcra": Roman Temple Tombs of South West Asia Minor (Doktora Tezi, Yale Uni. 1992).
- Cormack, Space of Death S. H. Cormack, The Space of Death in Roman Asia Minor (Wiener Forschungen zur Archäologie 6), Viyana 2004.
- Coulton 1982 J. J. Coulton, Oinoanda: The doric building (MK2), AS 32, 1982, 45-59.
- Coulton et al. 1989 J. J. Coulton – N. P. Milner – A. T. Reyes, Balbura Survey: Onesimos and Meleager Part II, AS 39, 1989, 41-62.
- Curty, Parentés légendaires O. Curty, Les parentés légendaires entre cités grecques, Cenevre 1995.
- Dardaine – Frézouls 1985 S. Dardaine – E. Frézouls, Sidyma: étude topographique, Ktêma 10, 1985, 211-217.
- Dardaine – Longepierre 1985 S. Dardaine – D. Longepierre, Essai de typologie des monuments funéraires de Sidyma (époque lycienne et romaine), Ktêma 10, 1985, 219-232.
- Darrouzès 1975 J. Darrouzès, Listes épiscopales du concile de Nicée (787), REB 33, 1975, 5-76.
- Darrouzès, Notitiae episcopatum J. Darrouzès, Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae (Géographie ecclésiastique de l'empire byzantin 1), Paris 1981.
- Del Monte – Tischler, Ortsnamen G. Del Monte – T. Tischler, Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texten I-II (RGTC VI), Wiesbaden 1978.
- Delorme, Gymnasion J. Delorme, Gymnasion: Étude sur les monuments consacrés à l'éduca-

- tion en Grèce (des origines à l'Empire romain), Paris 1960.
- Deltour-Levie, piliers funéraires C. Deltour-Levie, Les piliers funéraires de Lycie, Louvain-la-neuve 1982.
- Devijver, Prosopographia H. Devijver, Prosopographia militiarum equestrium quae fuerunt ab Auguste ad Gallienum I, Louvain 1976.
- Diamantaras 1909 A. S. Diamantaras, *Λυκιακά*, Xenophanes 6, 1909, 31-37.
- Dräger 2000 M. Dräger, Überlegungen zu den Reisen Hadrians durch Kleinasien, Klio 82, 2000, 208-216.
- Drew-Bear 1972 T. Drew-Bear, Some Greek Words. Part II, Glotta 50, 1972, 182-228.
- Ebel, Gemeinde E. Ebel, Die Attraktivität früher christlicher Gemeinden. Die Gemeinde von Korinth im Spiegel griechisch-römischer Vereine, Tübingen 2004.
- Engelmann 2004 H. Engelmann, Marcus Agrippa in Patara [SEG 44 (1994) 1208], ZPE 146, 2004, 129.
- Farrington, Roman Baths A. Farrington, The Roman Baths of Lycia. An Architectural Study (British Institute of Archaeology at Ankara Monograph 20), Exeter 1995.
- Fellows, Discoveries C. Fellows, An Account of Discoveries in Lycia being a Journal kept during a Second Excursion in Asia Minor, Londra 1841.
- Fellows, Travels and Research C. Fellows, Travels and Research in Asia Minor, Londra 1852.
- Flambard 1987 J.-M. Flambard, Éléments pour une approche financière de la mort dans les classes populaires du Haut-Empire: analyse du budget de quelques collèges funéraires de Rome et d'Italie, *şurada*: F. Hinard (ed.), La mort, les morts et l'au-delà dans le monde romain, Caen 1987, 209-244.
- Frei 1990 P. Frei, Die Götterkulte Lykiens in der Kaiserzeit, *şurada*: ANRW II.18.3, Berlin – New York 1990, 1729-1864.
- French, RRMAM D. French, Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Fasc. 2: An Interim Catalogue of Milestones I-II, (BAR International Series 392 [I-II]), Oxford 1988.
- French 1999/2000 D. French, Inscriptions of Southern Lycia, *Adalya* 4, 1999/2000, 173-180.
- Frézouls 1985 E. Frézouls, Exploration archeologique et epigraphique en Lycie occidentale, *AST* 3, 1985, 449-461.
- Frézouls – Morant 1985 E. Frézouls – M.-J. Morant, Inscriptions de Sidyma et de Kadyanda (I), *Ktèma* 10, 1985, 233-243.
- Ganzert, Kenotaph J. Ganzert, Das Kenotaph für Gaius Caesar in Limyra. Architektur und Bauornamentik (Istanbuler Forschungen 35), Tübingen 1984.
- Gordon, Latin Inscriptions E. Gordon (ed.), Album of Dated Latin Inscriptions II: Rome and the Neighborhood A.D. 100-199, Berkeley – Los Angeles 1964.
- Gordon et al. 1993 R. Gordon – M. Beard – J. Reynolds – C. Roueche, Roman Inscriptions 1986-1990, *JRS* 83, 1993, 131-158.
- Gökalp 2002 N. Gökalp, Oinoanda'dan bir Soy: Licinnii, *şurada*: S. Şahin – M. Adak (edd.), *Likya İncelemeleri 1 [Arkeoloji ve Sanat Yayınları. Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Dizisi 1]*, İstanbul 2002, 91-102.
- Gray 1970 E. W. Gray, The Imperium of M. Agrippa. A Note on P.Colon. inv. nr. 4701, *ZPE* 6, 1970, 227-238.
- Gronewald 1983 M. Gronewald, Ein neues Fragment der Laudatio Funeris des Augustus auf Agrippa, *ZPE* 52, 1983, 61-62.
- Guey, Guerre parthique J. Guey, Essai sur le guerre parthique de Trajan, *Bükreş* 1937.

- Halfmann, Senatoren H. Halfmann, Die Senatoren aus dem östlichen Teil des Imperium Romanum bis zum Ende des 2. Jahrhunderts n. Chr., Göttingen 1979.
- Halfmann 1982 H. Halfmann, Die Senatoren aus den kleinasiatischen Provinzen des römischen Reiches vom 1. - 3. Jahrhundert, şurada: *Atti del colloquio internazionale su Epigrafia e ordine senatorio II*, Roma 1982, 603-649.
- Halfmann, Itinera H. Halfmann, *Itinera principum*. Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im römischen Reich, Stuttgart 1986.
- Halfmann 2007 H. Halfmann, Italische Ursprünge bei Rittern und Senatoren aus Kleinasien, şurada: G. Urso (ed.), *Tra Oriente e Occidente. Indigeni, Greci e Romani in Asia Minore*, *Atti del convegno internazionale Cividale del Friuli*, 28-30 settembre 2006, Pisa 2007, 165-187.
- Hall et al. 1996 A. S. Hall – N. P. Milner – J. J. Coulton, The Mausoleum of Licinnia Flavilla and Flavius Diogenes of Oinoanda: Epigraphy and Architecture, *AS* 46, 1996, 111-145.
- Hawkins, Sacred Pool J. D. Hawkins, The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattusa [Südburg], Wiesbaden 1995.
- Hawkins 1998 J. D. Hawkins, Tarkasnawa King of Mira: Tarkondemos, Boğazköy sealings and Karabel, *AS* 48, 1998, 1-31.
- Hellenkemper – Hild, Lykien und Pamphylien H. Hellenkemper – F. Hild, *Tabula Imperii Byzantini 8: Lykien und Pamphylien*, (Denkschriften ÖAW, phil.-hist. Kl. 320), Viyana 2004.
- Huxley 1964 G. Huxley, *Studies in Early Greek Poets III: On a Fragment of Panyasis*, *GRBS* 5, 1964, 29-33.
- Jameson 1966 S. Jameson, Two Lycian Families, *AS* 16, 1966, 125-137.
- Jones 1977-1978 C. P. Jones, Some New Inscriptions from Bubon, *MDAI(I)* 27/28, 1977-1978, 288-296.
- Jones, Kinship Diplomacy C. P. Jones, *Kinship Diplomacy in the Ancient World*, Cambridge 1999.
- Keen, Dynastic Lycia A. G. Keen, *Dynastic Lycia. A Political History of the Lycians and their Relations with foreign Powers, c. 545-362 B.C.*, Leiden – Boston – Köln 1998.
- Kienast 1980 D. Kienast, Zur Baupolitik Hadrians in Rom, *Chiron* 10, 1980, 391-412.
- Kienast, Kaisertabelle D. Kienast, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt 1990.
- Kienast, Augustus D. Kienast, *Augustus. Prinzeps und Monarch*, Darmstadt 1999³.
- Koenen 1970 L. Koenen, Die "laudatio funebris" des Augustus für Agrippa auf einem neuen Papyrus (P.Colon. inv. nr. 4701), *ZPE* 5, 1970, 217-283.
- Kokkinia, Opramoas-Inschrift C. Kokkinia, *Die Opramoas-Inschrift von Rhodiapolis. Euergetismus und soziale Elite in Lykien*, Bonn 2000.
- Kolb 1990 F. Kolb, Bemerkungen zu einer fragmentarisch erhaltenen Phylleninschrift im Theater von Hierapolis/Phrygie, *ZPE* 81, 1990, 203-206.
- Kolb 2002 F. Kolb, Lykiens Weg in die römische Provinzordnung, şurada: N. Ehrhardt – L.-M. Günther (edd.), *Widerstand - Anpassung - Integration. Die griechische Staatenwelt und Rom*. Festschrift für J. Deininger zum 65. Geburtstag, Stuttgart 2002, 207-221.
- Kolb – Kupke, Lykien F. Kolb – B. Kupke, *Lykien: Geschichte Lykiens in Altertum*, Mainz am Rhein 1992.
- Kraus, Hekate T. Kraus, *Hekate: Studien zu Wesen und Bilde der Göttin in Kleinasien und Griechenland*, Heidelberg 1960.

- Kubinska, Monuments funéraires J. Kubinska, *Les Monuments funéraires dans les Inscriptions grecques de l'Asie Mineure*, Varşova 1968.
- Laum, Stiftungen B. Laum, *Stiftungen in der griechischen und römischen Antike. Ein Beitrag zur antiken Kulturgeschichte*, Leipzig 1914.
- Le Roy et al. 2007 C. Le Roy – D. Rousset – O. Köse, *Une base de statue du peuple d'Oinoanda élevée par la cité de Tlos, şurada: C. Schuler (ed.), Griechische Epigraphik in Lykien. Eine Zwischenbilanz. Akten des internationalen Kolloquiums München, 24.-26. Februar 2005, (Denkschriften ÖAW, phil.-hist. Kl. 354 = Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris 25), Viyana 2007, 149-156.*
- Leake Asia Minor W. M. Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country*, Londra 1824.
- Lepper, Trajan's Parthian War F. A. Lepper, *Trajan's Parthian War*, Londra 1948.
- Liebenam, römisches Vereinwesen W. Liebenam, *Zur Geschichte und Organisation des römischen Vereinwesens. Drei Untersuchungen*, Leipzig 1890.
- Long, Twelve Gods C. R. Long, *The Twelve Gods of Greece and Rome*, Leiden – New York 1987.
- Magie, Roman Rule D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ I-II*, Princeton 1950.
- Magie 1953 D. Magie, *Egyptian Deities in Asia Minor in Inscriptions and on Coins, AJA 57, 1953, 163-187.*
- Mansi, Sacrorum G. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova, et amplissima collectio. Floransa 1759 (Graz 1960–1962).*
- Marksteiner, Limyra T. Marksteiner, *Die befestigte Siedlung von Limyra. Studien zur vorrömischen Wehrarchitektur und Siedlungsentwicklung in Lykien unter besonderer Berücksichtigung der klassischen Periode (Forschungen in Limyra 1), Viyana 1997.*
- Marksteiner – Wörrle 2002 T. Marksteiner – M. Wörrle, *Ein Altar für Kaiser Claudius, Chiron 32, 2002, 545-569.*
- Martin, Agora grecque R. Martin, *Recherches sur l'Agora grecque*, Paris 1951.
- Matthews, Panyassis V. J. Matthews, *Panyassis of Halicarnassos. Text and Commentary (Mnemosyne Supplement 33), Louvain 1974.*
- Merkelbach 2000 R. Merkelbach, *Der Glanz der Städte Lykiens. Die Festrede des Literaten Hieron (TAM II 174), EA 32, 2000, 115-125.*
- Merkelbach – Stauber, Steinepigramme R. Merkelbach – J. Stauber, *Steinepigramme aus dem griechischen Osten IV: Die Südküste Kleinasiens, Syrien und Palaestina, Münih – Leipzig 2002.*
- Milner 2000 N. P. Milner, *Notes and Inscriptions on the Cult of Apollo at Oinoanda, AS 50, 2000, 139-149.*
- Mitchell 1977 S. Mitchell, *R.E.C.A.M. Notes and Studies No. 1: Inscriptions of Ancyra, AS 27, 1977, 63-103.*
- Mitchell 2005 S. Mitchell, *The Treaty between Rome and Lycia of 46 BC, şurada: R. Pintaudi (ed.), Papyri Graecae Schøyen (PSchøyen I), Floransa 2005, 163-258 (Papyrologica Florentina 35).*
- Mitford 1980 T. B. Mitford, *Cappadocia and Armenia Minor: Historical Setting of the Limes, şurada: ANRW II, 7, 2 (1980), 1169-1228.*
- Mommsen, De Collegiis T. Mommsen, *De Collegiis et Sodaliciis Romanorum*, Kiel 1843.
- Naour 1977 C. Naour, *Inscriptions de Lycie, ZPE 24, 1977, 265-290.*
- Nijf, Professional Associations O. M. van Nijf, *The Civic World of Professional Associations in the*

- Roman East, Amsterdam 1997.
- Nijf 2004 O. M. van Nijf, Athletics and paideia: Festivals and Physical Education in the World of the Second Sophistic, şurada: B. E. Bord (ed.), Paideia: The World of the Second Sophistic, Berlin – New York 2004, 203-227.
- Nutton 1977 V. Nutton, Archiatri and the Medical Profession in Antiquity, PBR 45, 1977, 191-226.
- Ohme, Konzil von 692 H. Ohme, Das Concilium Quinisextum und seine Bischofsliste. Studien zum Konstantinopeler Konzil von 692, Berlin – New York 1990.
- Oliver 1958 J. H. Oliver, Gerusia and Augustales, Historia 7, 1958, 472-496.
- Ormerod – Robinson 1914 H. A. Ormerod – E. S. G. Robinson, Inscriptions from Lycia, JHS 34, 1914, 1-34.
- Page, Greek Epigrams D. L. Page, Further Greek Epigrams, Cambridge 1981.
- Parker, Oracles of Apollo H. W. Parker, The Oracles of Apollo in Asia Minor, Londra – Sidney – Dover – New Hampshire 1985.
- Patterson 1993 J. R. Patterson, Patronage, Collegia and Burial in Imperial Rome, şurada: S. Bassert (ed.), Death in Towns: Urban Responses to the Dying and Dead, 100-600, Leicester 1993.
- Perry, Roman Collegia J. S. Perry, The Roman Collegia. The Modern Evolution of an Ancient Concept, Leiden – Boston 2006.
- Petersen – Luschan, Reisen E. Petersen – F. von Luschan, Reisen in Lykien Milyas und Kibyrtis (Reisen im südwestlichen Kleinasien II), Viyana 1889.
- Petzl 2005 G. Petzl, Minima Pataraea, EA 38, 2005, 35-36.
- PLRE A. H. M. Jones – J. R. Martindale – J. Morris, The Prosopography of the Later Roman Empire I (A.D. 260–395), Cambridge 1971.
- PMBZ Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit. Erste Abteilung (641–867). Nach Vorarbeiten F. Winkelmanns erstellt von R.-J. Lilie, C. Ludwig, T. Pratsch, I. Rochow, B. Zielke unter Mitarbeit von W. Brandes, J. R. Martindale, Berlin 1999–2001.
- Poetto, Yalburd M. Poetto, L'iscrizione Luvio-Geroglifica di Yalburd: Nuove Acquisizioni Relative alla Geografia dell'Anatolia Sud-Occidentale, Pavia 1993.
- Pohl, Kaiserzeitliche Tempel D. Pohl, Kaiserzeitliche Tempel in Kleinasien unter besonderer Berücksichtigung der hellenistischen Vorläufer (AMS 43), Bonn 2002.
- Price, Roman Imperial Cult S. R. F. Price, Rituals and Power. The Roman Imperial Cult in Asia Minor, Cambridge 1984.
- Raepsaet-Charlier 1981 M.-T. Raepsaet-Charlier, Clarissima femina, RIDA 28, 1981, 189-212.
- Raepsaet-Charlier, Prosopographie M.-T. Raepsaet-Charlier, Prosopographie des femmes de l'ordre sénatorial (Ier-IIe siècles), Louvain 1987.
- Raimond 2002 E. Raimond, Tlos, un centre de pouvoir politique et religieux de l'âge du bronze au IVe siècle av. J.C., Anatolia Antiqua 10, 2002, 113-129.
- Rebenich 1989 S. Rebenich, Beobachtungen zum Sturz des Tatianus und des Proculus, ZPE 76, 1989, 153-165.
- Rebillard, Care of the Dead É. Rebillard, Religion et sépulture: l'église, les vivants et les morts dans l'antiquité tardive, Paris 2003 (Çev. E. T. Rawlings – J. Routier-Pucci, The Care of the Dead in Late Antiquity, Ithaca – Londra 2009).
- Reitzenstein, Bundespriester D. Reitzenstein, Die lykischen Bundespriester. Repräsentation der kaiserzeitlichen Elite Lykiens (Klio. Beihefte Neue Folge Band 17), Berlin 2011.
- Rémy, carrières sénatoriales B. Rémy, Les carrières sénatoriales dans les provinces romaines d'Anatolie au Haut-Empire (31 av. J.-C.-284 ap. J.-C.), İstanbul – Paris 1989.
- Robert 1966 L. Robert, Inscriptions d'Aphrodisias, L'Antiquité Classique 35, 1966,

- 337-432 (= OMS VI, 1-56).
- Robert 1974 L. Robert, Inscriptions de Thessalonique, RPh 48, 1974, 180-246.
- Robert 1983 L. Robert, Une épigramme hellénistique de Lycie, JS 4, 1983, 241-258.
- Roueché, Aphrodisias C. Roueché, Aphrodisias in Late Antiquity: The Late Roman and Byzantine Inscriptions including Texts from the Excavations at Aphrodisias conducted by Kenan T. Erijm (JRS Monographs 5), Londra 1989.
- Rousset, Lycie en Cabalide D. Rousset, Fouilles de Xanthos X: De Lycie en Cabalide: la convention entre les Lyciens et Termessos près d'Oinoanda, Cenevre 2010.
- Schaaf 1972 U. Schaaf, Ein keltischer Hohlbuckelring aus Kleinasien, Germania 50, 1972, 94-97.
- Scharf 1991 R. Scharf, Die Familie des Fl. Eutolmius Tatianus, ZPE 85, 1991, 223-231.
- Schiess, collegia funeraticia T. Schiess, Die römischen collegia funeraticia nach den Inschriften, Münih 1888.
- Schuler 2005 C. Schuler, Die griechischen Inschriften von Phellos (Beitrag zu M. Zimmermann, Ein Stadt und ihr Kulturelles Erbe. Vorbericht über Feldforschungen im zentrallykischen Phellos 2002-2004), IstMitt 55, 2005, 250-269.
- Schuler 2007 C. Schuler, Augustus, Gott und Herr über Land und Meer. Eine neue Inschrift aus Tyberissos im Kontext der späthellenistischen Herrscherverehrung, Chiron 37, 2007, 383-404.
- Schuler 2010 C. Schuler, Priester $\pi\rho\delta$ $\pi\acute{o}\lambda\epsilon\omega\varsigma$ in Lykien: Eine neue Inschrift aus dem Territorium von Patara, ZPE 173, 2010, 69-86.
- Schultze, Kleinasien V. Schultze, Altchristliche Städte und Landschaften II: Kleinasien I-II, Gütersloh 1922-1926.
- Schweyer 1996 A.-V. Schweyer, Le pays lycien. Une étude de géographie historique aux époques classique et hellénistique, RA 1996, 3-68.
- Sear, Roman Theatres F. Sear, Roman Theatres. An Architectural Study (Oxford Monographs on Classical Archaeology), New York 2006.
- Sherk 1981 R. K. Sherk, The Last two Lines of the Laudatio Funerbris for Agrippa, ZPE 41, 1981, 67-69.
- Spratt – Forbes, Travels in Lycia T. A. B. Spratt – E. Forbes, Travels in Lycia, Milyas, and the Cibyratis, Londra 1847.
- Stanzl 1993 G. Stanzl, Das sogenannte Ptolemaion in Limyra. Ergebnisse der Ausgrabungen 1984-1989, $\mathfrak{s}$ urada: J. Borchhardt – G. Dobesch (edd.), Akten des II. Internationalen Lykien Symposions, Wien, 6.-12. Mai 1990, Viyana 1993, 183-190.
- Stark 1958 F. Stark, Alexander's March from Miletus to Phrygia, JHS 78, 1958, 102-120.
- Strobel 1991 K. Strobel, Die Kelten im hellenistischen Kleinasien des 3. Jh. v. Chr.: Historische Aspekte einer keltischen Staatenbildung, $\mathfrak{s}$ urada: J. Seibert (ed.), Hellenistische Studien. Gedenkschriften H. Bengtson [Münchener Arbeiten zur Alten Geschichte 4], Münih 1991, 101-134.
- Syme 1980 R. Syme, Guard Prefects of Trajan and Hadrian, JRS 70, 1980, 64-80.
- Şahin 2008 S. Şahin, Kaiserbauten und Kaiserehrungen in Patara, $\mathfrak{s}$ urada: Vom Euphrat bis zum Bosphoros. Kleinasien in der Antike. Festschrift für E. Schwertheim zum 65. Geburtstag (AMS 65), Bonn 2008, 597-610.
- Şahin 2009a S. Şahin, Parerga zum Stadiasmus Patarensis (1): Überlegungen über die Strecke 3 von Sidyma nach Kalabatia, Gephyra 6, 2009, 101-112.

- Şahin 2009b S. Şahin, Patara Deniz Feneri. Eleştiriyeye Eleştiri, şurada: O. Tekin (ed.), Ancient History and Epigraphy in the Mediterranean World. Studies in Memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in Honour of Nezahat Baydur, İstanbul 2009, 331-344.
- Şahin – Adak, Stadiasmus S. Şahin – M. Adak, Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Lyciae, İstanbul 2007.
- Takmer 2002 B. Takmer, Lykia Oroğrafyası, şurada: S. Şahin – M. Adak (edd.), Likya İncelemeleri 1 (Arkeoloji ve Sanat Yayınları. Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Dizisi 1), İstanbul 2002, 33-51.
- Takmer 2008 B. Takmer, Lex Portorii Provinciae Lyciae: Ein Vorbericht über die Zollinschrift aus Andriake von neronischer Zeit, Gephyra 4, 2008, 165-188.
- Takmer – Akdoğu Arca 2001-2002 B. Takmer – E. N. Akdoğu Arca, Ogyges'in Kişiliğinde Panyasis'in Fragmanı Üzerine Bazı Yorumlar: Bellerophonates Mitosunun Yeniden Değerlendirilmesi ve Lykia'nın Erken Tarihi, Adalya V, 2001-2002, 1-34.
- Taylor, Divinity L. R. Taylor, The Divinity of the Roman Emperor, Middletown 1931.
- Temporini, Frauen H. Temporini, Die Frauen am Hofe Traianus, Berlin – New York 1979.
- Troxell, Coinage H. A. Troxell, The Coinage of the Lycian League, New York 1982.
- Vollkommer, Künstlerlexikon R. Vollkommer (ed.), Künstlerlexikon der Antike, Münih – Leipzig 2004.
- Walton 1929 C. S. Walton, Oriental Senators in the Service of Rome: A Study of Imperial Policy down to the Death of Marcus Aurelius, JRS 19, 1929, 38-66.
- Wilhelm, Akademieschriften A. Wilhelm, Akademieschriften zur Griechischen Inschriftenkunde II, Leipzig 1974².
- Wörrle 1975 M. Wörrle, Antiochos I, Achaos der Ältere und die Galater, Chiron 5, 1975, 59-87.
- Wörrle, Stadt und Fest M. Wörrle, Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien, Münih 1988.
- Wörrle 1996 M. Wörrle, Ein Weihaltar aus Kilepe/Yeşilköy, şurada: F. Blakolmer (ed.), Fremdezeiten. Festschrift für Jürgen Borchhardt zum Sechzigsten Geburtstag am 25. Februar 1996, Viyana 1996, Band I 153-160.
- Wörrle 2007 M. Wörrle, Limyra in der frühen Kaiserzeit, şurada: C. Schuler (ed.), Griechische Epigraphik in Lykien. Eine Zwischenbilanz. Akten des internationalen Kolloquiums München, 24.-26. Februar 2005, (Denkschriften ÖAW, phil.-hist. Kl. 354 = Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris 25), Viyana 2007, 85-97.
- Wurster 1975 W. W. Wurster, Antike Siedlungen in Lykien. Bericht über einen Survey im Sommer 1975, TAD 24.2, 1975, 193-201.
- Wurster 1976 W. W. Wurster, Lycian Survey 1975, AS 26, 1976, 49-51.
- Wurster 1980 W. W. Wurster, Survey antiker Städte in Lykien, şurada: Actes du Colloque sur la Lycie antique (Bibliothèque de l'Institut français d'études anatoliennes d'İstanbul 27), Paris 1980, 29-36.
- Zahle, Harpyiemonumentet J. Zahle, Harpyiemonumentet i Xanthos. En lykisk pillegrav (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, udgivet af det filologisk-historiske samfund Nr. 289), Kopenhag 1975.
- Zgusta, Personennamen L. Zgusta, Kleinasiatische Personennamen, Prag 1964.
- Zgusta, Ortsnamen L. Zgusta, Kleinasiatische Ortsnamen (Beiträge zur Namenforschung, N. F. Beiheft 21), Heidelberg 1984.
- Zimmermann 1995 M. Zimmermann, Lukian zu drei kleinasiatischen Orakeln in Mallos, Patara und Pergamon, Lykia 1, 1994 (1995), 103-114.

Özet

Makalede, 2006 yılında Sidyma ve civarında yürütülen yüzey araştırmaları sırasında bulunan on dört yeni yazıttan kentin tarihine, teritoryumuna, Roma vatandaşlık hakkı elde etmiş önde gelen yurttaşlarına ve kentin özgün mezar mimarisine dair bilgiler veren altısı tanıtılmaktadır. Yazar yazıtları tanıtmaya geçmeden önce (I) kentin topografyası ve yüzeyde görülebilen anıtları, (II) yerleşim tarihçesi, (III) *Constitutio Antoniniana*'dan önce Roma vatandaşı olan kent sakinleri ve (IV) kent teritoryumu hakkında bilgiler vermektedir. Buna göre, kentin önemli yapıları arasında Klasik-Helenistik sur duvarı, tiyatro, *agora*, İmparator Claudius'un azatlısı ve kişisel doktoru Ti. Claudius Epagathos ile oğlu Ti. Claudius Livianus'un imparatora ithaf ettikleri, Dor düzeninde bir *stoa*, bölgenin ilk valisi Quintus Veranius zamanında θεοὶ σωτηρεῖς Σεβαστοὶ için adanan bir *sebasteion* ve *balaneion/gymnasion* kompleksi bulunmaktadır. Sidyma, ayrıca İÖ 5. - İS 5. yüzyıllar arasında yaklaşık bin yıllık zaman dilimine yayılan, farklı tipolojilerde yüz kadar mezar yapısına sahiptir. Kentin en erken eserleri Klasik Dönem'e kadar geri gitmektedir. Klasik Dönem yerleşimine ışık tutan bir başka veri de Sidyma'nın Attika-Delos Birliği'nin İÖ 425/4 yılına ait vergi listesinde adının geçmesidir. Klasik Dönem suru İÖ 3. yüzyılda gerçekleşen Galat akınları sırasında güçlendirilmiş olmalıdır. Sidyma İÖ 2. yüzyılda Lykia Birliği'nin sikke basma hakkına sahip on sekiz kentinden biri olmuştur. Bununla birlikte kent, zengin mezar mimarisinin ve eyaletin ilk yıllarından itibaren Lykia Birliği'nin en üst makamlarına kadar yükselen, İS 3. Yüzyıldan itibaren *consularis* kariyeri yürüten yurttaşlara sahip olmasının da işaret ettiği gibi en parlak çağını İS 1.-3. yüzyıllar arasında yaşamıştır. Bunda, bölgenin İS 43 yılında eyaletleştirilmesine zemin hazırlayan iç savaş sürecinde Sidyma'nın oynamış olması muhtemel rolün payı varmış gibi gözükmektedir. Beş kilise/şapel kalıntısı ve *akropolis* tepesindeki kale Sidyma'da yerleşimin Bizans Dönemi'ne kadar kesintisiz devam ettiğini göstermektedir. Yazarın bu giriş kısmından sonra tanıtmaya başladığı yazıtlar (V) arasında kent tarihine ışık tutan ve Augustus'un tanrı unvanını taşıdığı birinci yazıt, Augustus'a sadakatlerini yansıtmaya ve kurulan yeni dünya düzenini selamlama yarışına girişen Lykia kentleri arasında Sidyma'nın da yer aldığını göstermektedir. Plotina Augusta'nın onurlandırıldığı ikinci yazıt, Traianus'un Parthia seferinden dönüşü sırasında eşyle birlikte Lykia'ya da uğramasının beklendiği 117 yılında dikilmiş olmalıdır. Üç nolu yazıtta ise Sidyma'nın Claudius Dönemi'nde bir yolla bağlandığı liman yerleşimi Kalaba(t)ia'lı Hoplon'un kendisi ve aile efradı için diktirdiği mezar yazıtı tanıtılmaktadır. Dördüncü yazıt kentin eğitim kurumları (*paidonomia* ve *gymnasiarkhia*) hakkında bilgi verirken; beşinci yazıtta orta tabakanın (*plebs media*) üst tabaka (*honestiores*) karşısında sosyal statüsünü güçlendirmek için meydana getirdiği bir dernek (*collegium*) söz konusudur. Altıncı yazıt ise Claudii ve Caristanii soylarına mensup ailelerin ortak mezarına aittir. Yazıtın bir diğer önemli özelliği de *cella*'sında lahit bulunan tapınak-mezarlar için kent içindeki tekil örneği belgelemesidir.

Anahtar Sözcükler: Lykia, Sidyma, Kalaba(t)ia, yazıtlar, Augustus, *collegium*.